

Τὸ κήρυγμα σήμερα

Ἔρευνα στὴ μετάδοση καὶ πρόσληψη κοινωνικῶν καὶ πολιτισμικῶν θέσεων σὲ σύγχρονα Κυριακοδρομία

Νικολάου Γ. Τσιρέβελου*

Εἰσαγωγή

Τὸ κήρυγμα ἀποτελεῖ ἕναν ἀπὸ τοὺς βασικοὺς τρόπους ἐπικοινωνίας, μαρτυρίας καὶ διδασχῆς τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Οἱ ἀνὰ τοὺς αἰῶνες μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ μαθήτευσαν πάντα τὰ ἔθνη, κατήχησαν ὅσους/ὄσες ἀποδέχτηκαν τὴν πρόσκληση ἑνταξῆς στὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα καὶ στὴ συνέχεια τοὺς στερέωσαν στὴν πίστη. Στὴν προσπάθειά τους αὐτὴ κωδικοποίησαν τὸ μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου στὸ περιρρέον κοινωνικὸ καὶ πολιτισμικὸ περιβάλλον κάθε τόπου¹.

Τὸ κήρυγμα σήμερα ὀφείλει νὰ γίνεται μὲ βιβλικὴ τεκμηρίωση καὶ νὰ ἀνταποκρίνεται στὶς ἀναζητήσεις τῶν ἀνθρώπων καὶ στὶς ἀνάγκες ποὺ θέτει τὸ ἐκάστοτε κοινωνικὸ καὶ πολιτισμικὸ πλαίσιο. Ἄς μὴ λησμονοῦμε ὅτι οἱ κήρυκες καὶ εὐρύτερα τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας ζοῦν σὲ συγκεκριμένες κοινωνίες καὶ εἶναι φορεῖς ἐνὸς συγκεκριμένου πολιτισμοῦ. Ἔτσι λοιπὸν ὁ γραπτὸς καὶ προφορικὸς λόγος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι σὲ ἄμεση σχέση μὲ τὴν κοινωνία καὶ τὸν πολιτισμὸ κάθε τόπου, γιατί ἀποτελεῖ προῖδον τῶν παραγόντων ποὺ συμμετέχουν στὴ θρησκευτικὴ ἀλλὰ καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ². Ἀπὸ τὴν ἄλλη τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας ἀσκοῦν καὶ τὴ δική τους

* Ὁ Νικόλαος Γ. Τσιρέβελος εἶναι διδάκτωρ Θεολογίας, μέλος Ε.ΔΙ.Π. τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ διδάσκων στὸ Logos University College Τιράνων.

1. Ἀναστάσιος (Γιαννουλάτος), Ἀρχιεπίσκοπος Τιράνων καὶ πάσης Ἀλβανίας, *Ἔως ἐσχάτου τῆς γῆς*, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 2009, σ. 38.

2. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἡ Ἐκκλησία στὴ Νεοελληνικὴ Κοινωνία. Γλωσσικοκοινωνιολογικὴ ἀνάλυση τῶν Ἐγκυκλίων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 27.

ἐπίδραση στὸν κοινωνικὸ χῶρο, ἐνῶ ἡ ἴδια ἡ θρησκεία διαμορφώνεται κοινωνικὰ ἀνάλογα μὲ τὰ ποικίλα πολιτιστικὰ δεδομένα³. «Ἡ θρησκεία ἐπιχειρεῖ πάντοτε νὰ ἀνατροφοδοτεῖ νοηματικὰ τὸ περιεχόμενο τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, “ἀναδημιουργώντας” οὐσιαστικὰ σὲ ἓνα ἐπίπεδο ἱερῶν ἐπικαθορισμῶν τὴν ἴδια τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα»⁴. Κατὰ αὐτὸν τὸν τρόπο, ὁ ἐκκλησιαστικὸς λόγος μεταφέρει τὶς ποικίλες κοινωνικὲς καὶ πολιτισμικὲς ἀναπαραστάσεις, ἐνῶ πολλὲς φορὲς συμβάλλει στὴ δημιουργία τους⁵. Τὸ ζητούμενο εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη αὐτῆς τῆς ἀλληλεπίδρασης μεταξὺ κοινωνίας καὶ Ἐκκλησίας⁶. Οἱ συλλογὲς κηρυγμάτων προσφέρουν τὴ δυνατότητα γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ ἀνίχνευση τῆς ἀμοιβαίας ἐπίδρασης τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὶς κοινωνικὲς καὶ πολιτισμικὲς ἀναπαραστάσεις.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξέταση τοῦ κηρύγματος μπορεῖ νὰ συμβάλει στὸν προβληματισμὸ γιὰ τὴν πορεία τοῦ κηρύγματος ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο, τὶς θεολογικὲς θέσεις, τὴν ἔνταξη στὸν κοινωνικο-πολιτισμικὸ χωρὸχρονο καὶ ὅπωςδὴποτε τὴν οἰκοδομὴ καὶ τὴν κατήχηση τῶν πιστῶν, καθὼς καὶ στὴ μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας στὸν κόσμο. Ἄν καὶ ἔχουν αὐξηθεῖ οἱ μελέτες γιὰ τὸ κήρυγμα, οἱ περισσότερες ἀπὸ αὐτὲς ἐστιάζουν κυρίως στὴν ἱστορικὴ του διαμόρφωση καὶ ἐξέλιξη, στὴ δεοντολογία καὶ τὸ περιεχόμενό του. Ἡ διερεύνηση τοῦ κηρύγματος μὲ βάση τὶς ἀρχὲς καὶ τοὺς παράγοντες τῆς ἐπικοινωνίας μπορεῖ νὰ προαγάγει τὴν ὁμιλητικὴ ἔρευνα καὶ νὰ συμβάλει στὴν ἀποτελεσματικὴ μετάδοση καὶ πρόσληψη τοῦ μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου σὲ ποικίλους ἀποδέκτες.

Τὸ ἐρώτημα ὅμως ποὺ τίθεται εἶναι: Ποιὰ εἶναι ἡ χρησιμότητα τῆς ἐπικοινωνιακῆς προσέγγισης στὴν ὁμιλητικὴ ἔρευνα; «Ἡ ἐπικοινωνιακὴ προσέγγιση τῆς ὁμιλητικῆς διαδικασίας προσφέρει τὴ δυνατότητα νὰ

3. Ἰω. Πέτρου, *Θρησκεία καὶ Κοινωνία. Κοινωνιολογικὴ ἀνάλυση τῶν σχέσεων Θρησκείας καὶ Κοινωνίας στὴ σύγχρονη πραγματικότητα*, ἐκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 109.

4. Π. Καραμούζης, «Θρησκευτικὴ ἐκπαίδευση καὶ διαπολιτιστικὴ ἐπικοινωνία. Ἀπὸ τὴν πατερναλιστικὴ χειραγώγηση στὴν θρησκευτιολογικὴ διερεύνηση», *Παιδαγωγικὰ ρεύματα στὸ Αἶγαio*, τεύχ. 3, 1 (2008), σ. 41.

5. Π. Καραμούζης, *Ἡ Κοινωνιολογία τῆς θρησκείας μεταξὺ Ἐκπαίδευσης καὶ Κοινωνίας*, ἐκδ. Ἑλληνικὰ Ἀκαδημαϊκὰ καὶ Ἡλεκτρονικὰ Συγγράμματα καὶ Βοηθήματα, Ἀθήνα 2015, σ. 22.

6. Ἰω. Πέτρου, *Θρησκεία καὶ Κοινωνία...*, ὁ.π., σσ. 87-113.

λαμβάνονται υπόψη ὅλοι οἱ παράγοντες ποὺ συντελοῦν στὴν μετάδοση καὶ τὴν πρόσληψη τοῦ μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου σ' ἓνα συγκεκριμένο χῶρο καὶ χρόνο»⁷. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, ἡ ἔρευνα ὁδηγεῖ σὲ πιὸ ἀντικειμενικὲς καὶ περιεκτικὲς ἀναλύσεις, ἐνῶ ἡ ἀξιοποίηση μεθόδων καὶ τεχνικῶν, ὅπως ἡ ἔρευνα πεδίου ἢ οἱ ἐμπειρικὲς ἔρευνες καὶ ἡ ἀποτίμηση τῆς πρόσληψης ἐνὸς κηρύγματος ἀπὸ ποικίλους ἀποδέκτες, συμβάλλει στὴν ἐξαγωγή ἀσφαλέστερων συμπερασμάτων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἐπιδιώκεται ἡ οὐσιαστικὴ συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ κηρύγματος καὶ ἡ βελτίωση τῶν παραγόντων ποὺ συμβάλλουν στὴ μετάδοση καὶ τὴν πρόσληψή του. Μὲ πιὸ ἀπλᾶ λόγια, ἡ μελέτη αὐτῶν τῶν παραγόντων συμβάλλει στὴν ὑποστήριξη τῶν πιστῶν μὲ «λόγους παρακλήσεως καὶ οἰκοδομῆς» ἀλλὰ καὶ στὴν ἀναγγελία τῆς ἀναστάσεως «εἰς πάντα τὰ ἔθνη» καὶ «ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς».

Ἡ παροῦσα ἐργασία ἔχει ὡς βασικὸ σκοπὸ τὴ διερεύνηση τῶν κοινωνικο-πολιτισμικῶν θέσεων στὰ σύγχρονα Ὁμιλιάρια ἢ Κυριακοδρομία, καθὼς καὶ τὴν πρόσληψή τους ἀπὸ σύγχρονους ἀποδέκτες. Ἡ μέθοδος βασίζεται στὸ σχῆμα τῆς ἀνθρώπινης ἐπικοινωνίας, τὸ ὁποῖο ἀναπτύσσεται στοὺς ἐξῆς παράγοντες: στὸν πομπό (κήρυκες-συγγραφεῖς), τὸ μήνυμα (βασικὲς θέσεις καὶ τεκμηρίωσή τους στὶς πηγές), τὸ θέμα (κεντρικὴ ἔννοια), τὸν ἀγωγό (τὸ ἐκάστοτε Ὁμιλιάριο ἢ συλλογὴ κηρυγμάτων), τὸν κώδικα (ἐλληνικὴ γλῶσσα) καὶ τοὺς ἀποδέκτες (ἐλληνοφῶνοι Ὁρθόδοξοι ἀκροατές – Ἑλληνοφῶνοι Ὁρθόδοξοι μαθητές/μαθήτριες τῆς Γ' Λυκείου)⁸. Ὡστόσο ἐρευνᾷ ἓνα διαφορετικὸ πεδίο καὶ ἀναδεικνύει νέα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα συνδέονται μὲ τὶς κοινωνικὲς καὶ πολιτισμικὲς ἀναπαραστάσεις στὸ κήρυγμα καὶ τὴν πρόσληψή τους ἀπὸ σύγχρονους ἀποδέκτες/ἀποδέκτριες.

7. Δήμητρα Κούκουρα, *Τὸ Μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2009, σ. ix.

8. Ἡ ἐργασία αὐτὴ στηρίζεται στὴ μεταδιδακτορικὴ μας ἔρευνα, ἡ ὁποία ἐκπονήθηκε στὸ Τμῆμα Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ. μὲ ἐπιβλέπουσα σύμβουλο τὴν ὁμότ. καθηγήτρια κ. Δήμητρα Κούκουρα. Βασικὸς σκοπὸς τῆς εἶναι ἡ μελέτη τοῦ μηνύματος τῶν Χριστουγέννων στὰ σύγχρονα Ὁμιλιάρια ἀλλὰ καὶ ἡ συγκριτικὴ ἐξέταση καὶ διαπίστωση ὁμοιοτήτων καὶ διαφορῶν μεταξὺ τῶν κηρυγμάτων, καθὼς καὶ ἡ πρόσληψή τους ἀπὸ σύγχρονους ἀποδέκτες. Μὲ ἐπιπρόσθετο ὕλικὸ ἡ ἔρευνα ἐκδόθηκε ὑπὸ τὸν τίτλο: Ν. Τσιρέβελος, *Τὸ Μήνυμα τῶν Χριστουγέννων. Μελέτη σὲ σύγχρονα Ὁμιλιάρια*, ἐκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2021.

Για τὴν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ διακρίνεται σὲ πέντε ἐπὶ μέρους σύντομες ἐνότητες: Ἡ πρώτη ἀναφέρεται στὰ *Κυριακοδρομία* ἢ *Ὁμιλίαρια*, ἡ δεύτερη στὸ πεδίο τῆς ἔρευνας καὶ τὸ θέμα, ἡ ἐπόμενη ἀποτυπώνει περιληπτικὰ τὸ μήνυμα τῶν κηρυγμάτων καὶ τὶς βασικὲς θεολογικὲς θέσεις, ἡ τέταρτη καταγράφει τὶς κοινωνικο-πολιτισμικὲς θέσεις ποὺ ἀπαντοῦν στὰ ὑπὸ μελέτη κηρύγματα καὶ ἡ πέμπτη καταγράφει τὴν πρόσληψη αὐτῶν τῶν θέσεων ἀπὸ σύγχρονους ἀποδέκτες/ἀποδέκτριες. Στὸ τέλος ἀκολουθοῦν ἡ συζήτηση καὶ οἱ προτάσεις σχετικὰ μὲ τὸ μήνυμα καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ κηρύγματος.

1. Τὰ *Κυριακοδρομία* ἢ *Ὁμιλίαρια*

Τὰ *Κυριακοδρομία* ἢ *Ὁμιλίαρια* ἀποτελοῦν συλλογὲς ὁμιλιῶν, ποὺ ἐρμηνεύουν τὸ ἀγιογραφικὸ ἀνάγνωσμα τῶν Κυριακῶν τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους ἢ ἀκόμη τῶν ἑορτῶν τοῦ ἑορτολογικοῦ κύκλου, ὅποτε ὀνομάζονται *Ἑορτοδρομία*. Ἡ πρώτη συλλογὴ ἀνήκει στὸν Βασίλειο Σελευκείας τὸν 5ο αἰ. μ.Χ., ἐνῶ τὸν 7ο αἰ. ἐμφανίζονται τὰ *Ἑορτοδρομία*. Ἡ συστηματικὴ ἔκδοση ἐντοπίζεται τὸν 11ο αἰῶνα, ἐνῶ διασώζονται πολλὲς συλλογὲς ποὺ χρονολογοῦνται στὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας καὶ φανερώνουν τὴ προσπάθεια νὰ διατηρηθεῖ ζωντανὴ ἡ πίστη τῶν χριστιανῶν ἀπέναντι στὴν πίεση καὶ τὴν τυραννία τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐξ ἄλλου, μεγάλος ἀριθμὸς ἐκδίδεται ἀπὸ διάφορους ἔμπειρους κήρυκες κατὰ τὸν 20ο αἰῶνα. Ἡ ἀνθησις αὐτὴ ὀφείλεται ἀναμφισβήτητα στὴ βελτίωση τῶν θεολογικῶν σπουδῶν, στὴ δυνατότητα νὰ σπουδάσουν τὴν ἱερὰ ἐπιστὴμὴ περισσότεροι ἄνθρωποι καθὼς καὶ στὶς δυνατότητες ποὺ παρέχουν ἡ ραγδαία τεχνολογικὴ ἐξέλιξη καὶ τὸ χαμηλὸ οἰκονομικὸ κόστος. Ἔτσι δημοσιεύθηκαν πλῆθος ἀπὸ μεμονωμένες συλλογὲς μὲ κηρύγματα, ὁμιλίες καὶ λόγους, ποὺ ὀνομάσθηκαν *Κυριακοδρομία*, σπανιώτερα δὲ *Ὁμιλίαρια* καὶ *Ἑορτοδρομία*. Τὰ τελευταῖα ἔτη, μὲ τὴ δυνατότητα ποὺ προσφέρει τὸ διαδίκτυο, ἔχουν δημοσιευθεῖ ἄτυπα ἢ ηλεκτρονικὰ *Ὁμιλίαρια* ἢ *Κυριακοδρομία* σὲ διάφορες ἱστοσελίδες καὶ ἱστολόγια⁹.

9. Ν. Τσιρέβελος, *Τὸ Μήνυμα τῶν Χριστουγέννων...*, ὁ.π., σ. 27.

Στὸν θεολογικὸ καὶ ἐκκλησιαστικὸ χώρῳ ἐπικράτησε ἡ ὀνομασία *Κυριακοδρομία*. Στὴν παρούσα ἔρευνα χρησιμοποιεῖται συχνὰ ὁ ὅρος *Ὅμιλία*, γιατί ἀποδίδει καλύτερα τὸ λογοτεχνικὸ εἶδος τῆς ὁμιλίας, τὴ μορφή δηλαδὴ τοῦ κηρύγματος μὲ τὰ συγκεκριμένα χαρακτηριστικὰ μορφῆς καὶ περιεχομένου ποὺ ἄρχισε νὰ διαμορφώνεται ἀπὸ τοὺς μεταποστολικοὺς χρόνους καὶ πῆρε τὴν ὑποδειγματικὴν του μορφή ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Χρυσόστομο καὶ τοὺς Καππαδόκες Πατέρες. Στὴν ὁμιλία «ἡ τεκμηρίωση τῆς διδασκαλίας στηρίζεται στὴ Γραφή καὶ ἡ δομὴ τῆς προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ ἐρμηνευόμενον κείμενο»¹⁰.

2. Τὸ πεδίο τῆς ἔρευνας

Τὸ πεδίο τῆς ἔρευνας ἀποτελέσαν 125 σύγχρονα ὁμιλητικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα δημοσιεύθηκαν ἢ ἐκφωνήθηκαν σὲ διάστημα 50 ἐτῶν, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ 1960 μέχρι καὶ τὸ 2010 καὶ εἶχαν ὡς θέμα τὴν ἐορτὴ τῶν Χριστουγέννων. Ἡ ἐορτὴ τῶν Χριστουγέννων καὶ ὁ κοινὸς κώδικας ἐπικοινωνίας (ἐλληνικὴ γλῶσσα) ἀποτελοῦν τοὺς σταθεροὺς παράγοντες τῆς ἔρευνας. Ἐνὰ ἐπιπρόσθετο κοινὸ στοιχεῖο εἶναι ὅτι τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ τὰ κηρύγματα ἔχουν ἐκφωνηθεῖ σὲ ναοὺς ἢ ἔχουν διαδοθεῖ μέσῳ ἄλλων ἀγωγῶν, π.χ. ραδιόφωνο καὶ διαδίκτυο κατὰ τὴν περίοδο τῶν Χριστουγέννων. Στὸ Παράρτημα τῆς παρούσας ἐργασίας ὑπάρχει ὁ κατάλογος μὲ τοὺς κήρυκες καὶ τοὺς τίτλους τῶν *Ὅμιλιarίων*.

Οἱ ὁμιλίες/λόγοι συνεγράφησαν ἀπὸ 61 κήρυκες, ποὺ στὴν ἔρευνά μας ἀποτελοῦν τὸν πομπό. Ὅλοι εἶναι Ἑλλήνες καὶ διακονοῦν ἢ ὑπάγονται σὲ διάφορες Ἐπαρχίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, στὶς Μητροπόλεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, στὴν Κύπρο καὶ τὴν Ἀλβανία. Ὅλοι εἶναι ἀπόφοιτοι τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν τῆς Χάλκης, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀνώτατες σπουδὲς παρατηρήθηκαν κυρίως στοὺς νεώτερους συγγραφεῖς. Ἡ συγγραφὴ κατὰ πλειονοψηφία κηρυγμάτων ἀπὸ ἐπισκόπους φανερώνει τὴν εὐθύνη τους νὰ διδάξουν τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ.

10. Δήμητρα Κούκουρα, *Ἡ χριστιανικὴ ὁμιλία*, ἐκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη 2014, σσ. 163-165.

3. Τὸ μήνυμα

Ἡ βασικὴ θεολογικὴ θέση ὅτι «ὁ Θεὸς ἔγινε ἄνθρωπος γιὰ νὰ γίνηι ὁ ἄνθρωπος θεὸς κατὰ χάριν» ἀναπτύχθηκε μὲ ποικίλους τρόπους. Ἔτσι τονίσθηκε ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ λυτρωτὴς ποὺ ἀνέμεναν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ προσδοκοῦσαν τὰ ἔθνη. Ἡ λύτρωση ποὺ χαρίζει ἀναφέρεται σὲ ὄντολογικό, ἡθικό καὶ κοινωνικό ἐπίπεδο. Ὁ Χριστὸς λυτρώνει ἀπὸ τὸν θάνατο ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία. Ἡ Γέννηση τοῦ Ἰησοῦ πραγματοποιήθηκε μὲ θαυμαστὸ τρόπο καὶ μὲ τὴ συμβολὴ τῆς Θεοτόκου. Τὸ ἔργο του συνεχίζει ἡ Ἐκκλησία καὶ οἱ ἀνὰ τοὺς αἰῶνες μαθητὲς καὶ μαθητρίες Του. Σὲ ἄλλα κηρύγματα ὑπογραμμίζεται ὅτι ἡ Ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ κενωτικὴ πράξη. Ὁ Θεὸς προσέλαβε τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ υἱοθέτησε τὸν ὅλον ἄνθρωπο, ἀνυψώνοντάς τον ὀντολογικά. Τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ ποὺ ξεκινᾷ μὲ τὴ Γέννησή του ὁλοκληρώνεται στὴ σταυρικὴ Του θυσία καὶ τὴν Ἀνάσταση.

Τὰ Χριστούγεννα ἀποτελοῦν τὴ γενέθλια ἡμέρα τῆς ἀνθρωπότητας καὶ στὸ πλαίσιο τοῦ λειτουργικοῦ χρόνου τῆς Ἐκκλησίας ἀναβιώνεται ὡς τὸ διαρκὲς παρόν. Ἔτσι δίδεται ἡ εὐκαιρία σὲ κάθε ἄνθρωπο νὰ θέσει μία νέα ἀρχὴ στὴν καθημερινή του ζωὴ. Αὐτὸ τὸ νέο ξεκίνημα συνυφαίνεται μὲ τὸν χριστιανικὸ τρόπο ἑορτασμοῦ, ποὺ θεμελιώνεται στὴ μετάνοια, τὴ συγχώρεση καὶ τὴν εὐχαριστιακὴ ζωὴ. Προέκταση ὅλων αὐτῶν εἶναι ἡ «λειτουργία μετὰ τὴ Λειτουργία», ἡ μαρτυρία δηλαδὴ τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης σὲ κάθε ἄνθρωπο. Σὲ ἄλλα κηρύγματα αὐτὲς οἱ θέσεις συνδέθηκαν μὲ τὴν εἰρήνη ποὺ προσφέρει ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ. Ἡ εἰρήνη ποὺ ἐπαγγέλλεται ὁ Ἰησοῦς σημαίνει συμφιλίωση μὲ τὸν Θεό, τὸν συνάνθρωπο, τὸν ἑαυτὸ μας καὶ τὸ φυσικὸ περιβάλλον¹¹.

Ἡ τεκμηρίωση τῶν παραπάνω θεολογικῶν θέσεων σὲ βιβλικά κυρίως χωρία ἀλλὰ καὶ ὑμνογραφικὰ καὶ πατερικὰ παραθέματα ἀποδεικνύει τὴν ἄριστη γνώση τῆς παράδοσης ἀπὸ τοὺς κήρυκες. Συγχρόνως φανερώνει καὶ τὴ δυναμικὴ τοῦ μηνύματος τῶν Χριστουγέννων στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν ἐλάχιστα κηρύγματα ποὺ ἀποτελοῦν συμπίλημα βιβλικῶν καὶ πατερικῶν χωρίων καὶ τὸ μήνυμά τους προσλαμβάνεται μὲ δυσκολία ἀπὸ τὸν σύγχρονο ἀποδέκτη.

11. Γιὰ ἀναλυτικὴ ἐξέταση τοῦ μηνύματος βλ. N. Τσιρέβελος, *Τὸ Μήνυμα τῶν Χριστουγέννων...*, ὁ.π., σ. 69 κ.ε.

4. Κοινωνικές και πολιτισμικές θέσεις

Ἡ ἐορτὴ τῶν Χριστουγέννων δίδει τὴν ἀφορμὴ στοὺς κήρυκες νὰ ἀναπτύξουν διάφορα σύγχρονα ἢ ἐπικαιρα θέματα καὶ νὰ προβληματίσουν τοὺς ἀποδέκτες. Τὰ κηρύγματα πραγματεύονται κυρίως κοινωνικά ζητήματα, τὰ ὁποῖα συνδέονται μὲ τὸ πολιτισμικὸ πλαίσιο τῶν ἀποδεκτῶν.

Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο προβληματίζονται καὶ διδάσκουν τοὺς ἀποδέκτες, νοηματοδοτώντας τὴ ζωὴ τους μέσα ἀπὸ τὸ διαχρονικὸ μήνυμα τῆς Ἐνανθρωπήσεως. Σὲ 50 ὁμιλίες/λόγους, ποσοστὸ ποὺ ἀναλογεῖ στὸ 40%, ἐντοπίστηκε ἡ εὐρεῖα πραγμάτευση σύγχρονων ζητημάτων. Οἱ βασικὲς θέσεις ἀποτυπώνονται σὲ θεματικὲς ὁμάδες.

Οἱ περισσότερες ὁμιλίες καὶ λόγοι πραγματεύονται κοινωνικά ζητήματα καὶ ἀναδεικνύουν τὴ διακονικὴ μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας. Τὰ θέματα τῆς φτώχειας, τῆς ἀδικίας, τῆς ἐκμετάλλευσης ἀλλὰ καὶ οἱ αἰτίες, οἱ συνέπειες καὶ ὁ τρόπος ἀντιμετώπισής τους ἀπασχόλησαν πολλοὺς κήρυκες. Οἱ προτροπὲς τοὺς ὑπογραμμίζουν τὴν ἀνάγκη γιὰ ἀλληλεγγύη, συμπαράσταση καὶ ἔμπρακτη ἀγάπη. Οἱ θέσεις αὐτὲς ἐντοπίστηκαν μὲ διαφοροποιήσεις ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ προσωπικὸ ὕψος τοῦ κήρυκα καὶ τοὺς ἀποδέκτες στὶς ἀκόλουθες ὁμιλίες/λόγους: 37, 39, 48, 50, 59, 62, 69, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 92, 113, 114, 117, 120 125. Στὰ κηρύγματα 113 καὶ 114 παρατηρήθηκαν ἀρκετὲς ἀναφορὲς στὴν ὑπερκατανάλωση ὡς σύμπτωμα τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ. Ἐξ ἄλλου, στοὺς λόγους 52 καὶ 111 διαπιστώθηκαν προτροπὲς γιὰ συμπαράσταση στοὺς πρόσφυγες καὶ τοὺς φυλακισμένους ἀντίστοιχα, ἐνῶ στὴν ὁμιλία 113 γιὰ τοὺς ἀστέγους καὶ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ περιθωρίου τῶν μεγάλων πόλεων. Στὺς λόγους 120 καὶ 122 ἀναπτύσσεται ἡ εὐθύνη τῆς σύγχρονης Ἐκκλησίας γιὰ νὰ θεραπεύσει τὶς συνέπειες τῆς οἰκονομικῆς κρίσης ποὺ τότε ξεκινοῦσε στὴν Ἑλλάδα (ἔτος 2009). Σὲ γενικὲς γραμμὲς οἱ ὁμιλητὲς τονίζουν ὅτι ἡ οἰκονομικὴ κρίση εἶναι πρῶτιστα ἠθικὴ καὶ ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ φανερώνει τὴν ἀλλαγὴ ποὺ ἐπέφερε στὸν κόσμον ὁ νεογέννητος Ἰησοῦς.

Πολλὲς ὁμιλίες καὶ λόγοι ἀναπτύσσουν ἄλλα κοινωνικά θέματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὰ ψυχοπαθολογικὰ πάθη καὶ τὶς αἰτίες τους. Ἡ μάλιστα τῶν ναρκωτικῶν ποὺ ἀπειλεῖ τὴ νεολαία ἐπισημαίνεται στὰ κηρύγματα 92, 103, 123. Στὸ 123 ἐξ ἄλλου ὑπογραμμίζεται ὁ κίνδυνος ἀπὸ τὸ κάπνισμα, τὸ ἀλκοόλ, τὰ τυχερὰ παιχνίδια, τὴν κακὴ χρῆση τοῦ διαδικτύου καὶ

τὰ ἡλεκτρονικά «ναρκωτικά». Οἱ σχετικὲς ἐπισημάνσεις ἀναφέρονται στὴν τοπικὴ κοινωνία τοῦ Ἡρακλείου καθὼς καὶ ὅλης τῆς Κρήτης. Στὶς ὁμιλίες 56 καὶ 60 σχολιάζεται θετικὰ ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνολογίας. Ὡστόσο, τονίζεται ὅτι ἡ ἀποκλειστικὴ πίστη πὼς ἡ τεχνολογία καὶ ἡ ἐπιστήμη θὰ λύσουν ὅλα τὰ προβλήματα ὁδηγεῖ στὴ θεοποίησή τους. Κάθε κατασκευάσμα πού ὑψώνεται καὶ λατρεύεται ὡς εἰδωλο στερεῖ τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία. Στὴν ὁμιλία 60 σημειώνεται μὲ ἐνάργεια ὅτι ἡ λατρεία τοῦ χρήματος καὶ τοῦ σέξ ἀποπροσανατολίζουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν σκοπὸ του, πού εἶναι ἡ θέωση. Στὴν ὁμιλία 125 ὁ κήρυκας ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴ τῶν ἀκροατῶν στὴν ἀντιμετώπιση τῆς κατάθλιψης, πού τὴ χαρακτηρίζει ὡς τὴ μεγαλύτερη ἀσθένεια τῆς ἐποχῆς. Μάλιστα τὴ θεωρεῖ ὡς ἓνα σύμπτωμα τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ πού ἀδιαφορεῖ γιὰ τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις. Στὴ συνέχεια παρακινεῖ τοὺς ἀποδέκτες νὰ ἀντισταθοῦν στὴν ἀπογοήτευση, νὰ πολεμήσουν τὴν ἀπελπισία καὶ νὰ λάβουν δύναμη ἀπὸ τὴν ἐλπίδα πού προσφέρει ὁ Ἐνανθρωπήσας Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Παρόμοιες ἀναφορὲς σχετικὰ μὲ τὰ ψυχικὰ τραύματα ἐντοπίστηκαν καὶ στὴν ὁμιλία 63.

Τὰ ζητήματα πού ἀφοροῦν τὴ συνοχὴ τῆς οἰκογένειας ἐντοπίζονται στὰ κηρύγματα 48, 116, ἐνῶ στὰ 35 καὶ 48 ἀπαντοῦν οἱ πρακτικὲς ὑποδείξεις σὲ γονεῖς γιὰ τὴν ὀρθόδοξη ἀνατροφή τῶν παιδιῶν τους. Ὁ λόγος 13 ἀναλύει τὰ προβλήματα τοῦ σύγχρονου γάμου καὶ εἰδικὰ ἐκεῖνο τῆς ἀπιστίας. Μὲ τὴν ἐπικαιρότητα τέτοιων ζητημάτων ἀσχολεῖται ἐκτενῶς ὁ λόγος 59, πού ἐκφωνήθηκε τὸ 1983. Ὁ κήρυκας τονίζει μὲ σθένος ὅτι ἡ ψήφιση τοῦ πολιτικοῦ γάμου στὴν Ἑλλάδα θὰ θεσμοθετήσῃ (νομιμοποιήσῃ) τὴ μοιχεία, ἐνῶ εἶναι ἔντονα ἐπικριτικὸς ἀπέναντι στὴ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων. Στὴ συνέχεια κρούει τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου ὅτι ἡ θέσπιση τοῦ πολιτικοῦ γάμου θὰ ἐπιφέρει καὶ τὴ νομικὴ ἀποδοχὴ τοῦ γάμου τῶν ὁμοφυλοφίλων. Τὰ γεγονότα αὐτὰ σημαίνουν τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἡθικὴ κατάπτωση τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας, ὅπως συμβαίνει στὴν ἐκκοσμιευμένη Ἀγγλία.

Τὸ ζήτημα τοῦ πολέμου καὶ οἱ συνέπειές του ἀπαντοῦν σὲ 15 ὁμιλιτικὰ κείμενα. Εἰδικώτερα στὶς ὁμιλίες/στοὺς λόγους 23, 29, 45, 48, 80 καὶ 90, 103 παρατηρήθηκαν ἀντιπολεμικὲς ἀναφορὲς καὶ προτροπὲς γιὰ εἰρηνικὴ συνύπαρξη μεταξὺ τῶν κρατῶν ἀλλὰ καὶ σὲ κάθε κοινωνία. Σὲ παλαιότερους λόγους, ὅπως στὸν 10 καὶ 23, καταγράφηκαν ἐκκλήσεις

για να τερματισθούν οι έμφύλιες διαμάχες στην Ελλάδα. Στο κήρυγμα 49 γίνεται έκτενης αναφορά στον ψυχρό πόλεμο ανάμεσα στις Η.Π.Α. και την Ε.Σ.Σ.Δ. Έπειτα επισημάνεται ο κίνδυνος μιᾶς ένδεχόμενης παγκόσμιας σύρραξης, που μπορεί να οδηγήσει σε πυρηνική καταστροφή. Έξ ἄλλου στον λόγο 11 καλούνται ὅλοι οἱ χριστιανοὶ νὰ συνεργασθοῦν γιὰ νὰ θεραπευθοῦν οἱ πληγές τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ἀλλὰ καὶ τῆς ἐμφύλιας διαμάχης στὴ χώρα μας. Στὴν ἐπικαιρότητα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἀναφέρονται καὶ οἱ ὁμιλίες 21 καὶ 22. Ὁ κήρυκας προτρέπει τοὺς Κυπρίους νὰ παραμείνουν πιστοὶ στὴν πατρίδα καὶ νὰ ἀντισταθοῦν ἀπέναντι στὴ βρετανικὴ ἐκμετάλλευση. Τὸ κήρυγμα 38 ἐπισημαίνει τὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετωπίζει τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Στὴ συνέχεια γίνεται ἔκκληση πρὸς ὅλους τοὺς ἀποδέκτες, ποὺ εἶναι Ἕλληνες τῆς διασπορᾶς, νὰ συμπαρασταθοῦν στὴ Μητέρα Ἐκκλησίᾳ. Ὁ κήρυκας ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι τὰ προβλήματα εἶναι πολιτικὰ καὶ συνδέονται μὲ τὴ στάση τῆς Τουρκικῆς κυβέρνησης.

Ὁ κήρυκας στὶς ὁμιλίες 103 καὶ 104 ἐπισημαίνει τὶς αἰτίες ποὺ ὁδηγοῦν στὴ βία καὶ τὴ νέα μορφή τρομοκρατίας στὸν πλανήτη. Δὲν παραλείπει νὰ συνδέσει αὐτὰ τὰ ζητήματα μὲ τὴν ἔξαρση τῶν ἐθνικιστικῶν ὁμάδων στὸν πλανήτη καὶ εἰδικὰ στὶς χώρες τῶν Βαλκανίων. Ἐπειτα ἀναλύει τοὺς κινδύνους ποὺ κρύβει ὁ ὀρθόδοξος, ὁ ἰσλαμικὸς καὶ εὐρύτερα ὁ θρησκευτικὸς φονταμενταλισμὸς (θεμελιοκρατία). Ἡ ἐν Χριστῷ εἰρήνη ἀποτελεῖ ἀντίδοτο στὸν φανατισμὸ καὶ ἐπιτυγχάνεται ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ ἐνεργοῦν ὡς παράγοντες τῆς εἰρήνης μὲ ὁδηγὸ καὶ ἐμπνευστὴ τὸν ἴδιο τὸν Θεάνθρωπο.

Στὴν ὁμιλία 100 ἡ πραγμάτευση τῆς εἰρηνικῆς συνύπαρξης ἐπεκτείνεται στὸν τερματισμὸ τῆς καταπίεσης τῶν λαῶν ἀπὸ δυνάστες ἡγέτες, οἱ ὅποιοι ἐξυπηρετοῦν ποικίλα συμφέροντα. Στὴν 104 ὁ κήρυκας ἀναλύει μὲ θεολογικὰ ἐπιχειρήματα τὴν ἀνάγκη γιὰ ἀρμονικὴ συμβίωση τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἀνήκουν σὲ διαφορετικὲς θρησκείες καὶ εἶναι φορεῖς διαφορετικῶν πολιτισμικῶν παραδόσεων. Τὸ ζητούμενο εἶναι ἡ εἰρηνικὴ συνύπαρξη καὶ ἡ συμφιλίωση χωρὶς νὰ ἀπολέσουν τὰ μέλη τῆς κάθε κοινότητος τὴ θρησκευτικὴ καὶ πολιτισμικὴ τους παράδοση.

Στὰ σύγχρονα θέματα ἐντάσσεται καὶ τὸ φαινόμενο τῆς ἐκκοσμίκευσης¹². Τὸ θέμα αὐτὸ ἀναπτύχθηκε σὲ διαφορὲς ὁμιλίες καὶ λόγους

12. Σχετικὰ μὲ τὸ φαινόμενο τῆς «ἐκκοσμίκευσης» βλ. A. Giddens & Ph. Sutton,

και χαρακτηρίστηκε ως άπειλή για την Ελλάδα και τον πολιτισμό της, ο οποίος θεμελιώνεται στην ὀρθόδοξη χριστιανική παράδοση. Στὰ κηρύγματα 17, 76, 112, 116, 118 δόθηκαν πρακτικές ὑποδείξεις και προτροπές, πού πηγάζουν ἀπὸ τὴν Ὀρθόδοξη παράδοση και τὸν πολιτισμό της, γιὰ νὰ ἀντισταθοῦν οἱ χριστιανοὶ στὴν ἐκκοσμίκευση. Στὸν λόγο 31 ἐπισημάνθηκαν οἱ διαστάσεις τῆς ἐκκοσμίκευσης στὴν Εὐρώπη. Ἡ ἐπέλαση τοῦ ἐκκοσμιευμένου τρόπου ζωῆς συνδέθηκε στὶς ὁμιλίες/στοὺς λόγους 17, 59 και 60 μὲ τὰ ποικίλα ἀντιχριστιανικὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς (τὰ ὁποῖα δὲν κατονομάζονται), τὴν ἀθεΐα και τὴ νεοειδωλολατρία. Συνέπεια ὅλων τῶν παραπάνω εἶναι ὁ κοσμικὸς πολιτισμικὸς ἐορτασμὸς τῶν Χριστουγέννων, ὁ ὁποῖος διαφέρει ἀπὸ τὰ πατροπαράδοτα ἔθιμα, ὅπως τονίζεται στὰ κηρύγματα 37, 59 και 62. Στοὺς λόγους 37 και 116, ἡ ἐκκοσμίκευση θεωρήθηκε ἐπικίνδυνη γιὰ τὴν ἡθικὴ ἀκεραιότητα τοῦ ἔθνους και οἱ κήρυκες ὑπέδειξαν τρόπους γιὰ τὴ θωράκιση και τὴ διάσωση τοῦ ἔθνους. Μάλιστα οἱ ὁμιλίες/λόγοι 19, 20, 25, 34, 79 καλοῦν τοὺς ἀποδέκτες νὰ δώσουν τὴν ἐξωθεν καλὴ και ἡθικὴ μαρτυρία, ὥστε νὰ καταπολεμηθεῖ ἡ ἀνηθικότητα τοῦ σύγχρονου κόσμου. Τὰ κηρύγματα 25 και 74 ἐπισημαίνουν τὴν ἀνάγκη γιὰ ἐπανευαγγελισμό τῶν Ὀρθοδόξων στὸ ἰδιαίτερο πολιτισμικὸ τους πλαίσιο, ἐνῶ τὸ πρῶτο (25) ἀναφέρεται και στὸ χρέος τῆς ἐν Χριστῷ μαρτυρίας (ἐξωτερικὴ ἱεραποστολή) σὲ κάθε γωνιὰ τῆς γῆς. Μία τέτοια μαρτυρία καλεῖται νὰ μεταδώσει τὸ μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου στὴ γλῶσσα και τὸν πολιτισμὸ κάθε λαοῦ.

Ἡ ἀλλαγὴ τῆς χιλιετίας προσέφερε τὴν ἀφορμὴ σὲ πολλοὺς ὁμιλητὲς νὰ ἐπεκταθοῦν στὰ παγκόσμια κοινωνικὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι σὲ ἄμεση σχέση μὲ τὶς τοπικὲς κοινωνίες και τὸν ἐκάστοτε πολιτισμὸ. Οἱ ὁμιλητὲς αὐτοὶ εἶναι συνήθως Πατριάρχες και Ἀρχιεπίσκοποι διεθνoῦς κύρους και ποιμαίνουν χριστιανοὺς πού ἀνήκουν σὲ μία ἢ περισσότερες χῶρες¹³. Ἔτσι οἱ κίνδυνοι ἀπὸ τὴν ἀνεξέλεγκτη οἰκονομικὴ παγκοσμιοποίηση ἐπισημαίνονται στὰ κηρύγματα 94 και 120, ἐνῶ ἡ παγκοσμιοποίηση θεωρεῖται ὑπὸ προϋποθέσεις μία μεγάλη εὐκαιρία γιὰ νὰ μαρτυρήσουν οἱ χριστιανοὶ τὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἕως τῶν ἐσχάτων

Κοινωνιολογία, ἐκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 2020, σ. 793.

13. Πιὺ συγκεκριμένα, πρόκειται γιὰ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Βαρθολομαῖο και τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀλβανίας Ἀναστάσιο.

τῆς γῆς καὶ σὲ κάθε πολιτισμό (94). Στὴν ὁμιλία 100 ὁ ὁμιλητὴς τονίζει ὅτι ἡ βαθύτερη αἰτία γιὰ τὰ κοινωνικὰ ἀδιέξοδα εἶναι ὁ ἐγωκεντρισμὸς καὶ οἱ διάφορες διαστάσεις του (προσωπικός, ἐθνικός, θρησκευτικός, κοινωνικός). Στὴ συνέχεια προτρέπει τοὺς ἀποδέκτες νὰ ἐμπνευστοῦν ἀπὸ τὴν Ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἀγωνισθοῦν ἐνάντια στὸν ἐγωκεντρισμό.

Τέλος, σὲ θέματα περιβαλλοντικὰ ἐπεκτάθηκαν οἱ ὁμιλίες/λόγοι 94, 118, καὶ ἐκτενῶς ὁ 120. Ἡ ἀνάπτυξη περιβαλλοντικῶν θεμάτων στὸ κήρυγμα φανερώνει τὴ μέριμνα τῶν κηρύκων νὰ συνδέσουν τὸ κήρυγμά τους μὲ τὶς σύγχρονες κοινωνικὲς ἀνάγκες καὶ τὶς πολιτισμικὲς δυναμικὲς ποὺ ἀναπτύσσονται σὲ τοπικὸ καὶ παγκόσμιο ἐπίπεδο. Σὲ αὐτὰ λοιπὸν τονίζεται ὅτι ἡ διάσωση ἢ ἡ καταστροφή τῆς φύσεως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς ἀνθρώπινες ἐπιλογές. Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ φέρνει τὴν εἰρήνη στοὺς ἀνθρώπους ἀλλὰ καὶ σὲ ὀλάκερη τὴν κτίση.

5. Ἡ ἔρευνα σὲ μαθητές/μαθήτριες

Στὸ πλαίσιο τῆς ἀντικειμενικώτερης ἀξιολόγησης τοῦ τρόπου πρόσληψης τοῦ μηνύματος ἀπὸ σύγχρονους ἀποδέκτες, ἐπιλέχθηκε ποσοτικὴ ἔρευνα πεδίου μὲ ἀνώνυμα ἐρωτηματολόγια. Εἰδικώτερα ἀξιοποιήθηκε ἡ κλίμακα Likert (μὲ ἄκρα «καθόλου» – «πάρα πολύ»), ἐνῶ σὲ ὅλες τὶς ἐρωτήσεις ὑπῆρχε ἡ δυνατότητα νὰ μὴν δοθεῖ ἀπάντηση («δὲν ἀπαντῶ»). Ἡ ἔρευνα διενεργήθηκε τὸν Φεβρουάριο τοῦ 2019 στὸ Βενετόκλειο 10 Γενικὸ Λύκειο Ρόδου¹⁴.

Στὴν ἔρευνα συμμετεῖχαν 109 μαθητές/μαθήτριες (ἐκ τῶν ὁποίων 65 κορίτσια καὶ 44 ἀγόρια) ἀπὸ τὴν Γ' Λυκείου. Οἱ συμμετέχοντες ἀπάντησαν στὶς ἐρωτήσεις, ἀφοῦ πρῶτα ὁ διενεργῶν τὴν ἔρευνα τοὺς ἀνέγνωσε ἕνα κήρυγμα ἀπὸ κάθε δεκαετία. Τὰ κηρύγματα ποὺ ἐκφωνήθηκαν εἶναι τὰ 11 (1963), 49 (1979), 66 (1986), 90 (1995) καὶ 102 (2001). Ἡ ἐπιλογή τῶν κηρυγμάτων ἔγινε μὲ γνώμονα τὴ δημοτικὴ γλῶσσα, τὴ συντομία καὶ τὴν ἀνάπτυξη ποικίλων ἐπιχειρημάτων. Σύμφωνα μὲ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρωτηματολογίων, ὅλοι/-ες οἱ συμμετέχοντες/-ουσες ἦταν χριστιανοί/ές

14. Ἡ ἔρευνα διενεργήθηκε κατόπιν ἐγκρίσεως τοῦ Συλλόγου Διδασκόντων τοῦ 1ου Γενικοῦ Λυκείου Ρόδου – Βενετοκλείου (Πράξη ὑπ' ἀριθμ. 22η/03.02.2019).

Ὁρθόδοξοι καὶ τὸ ἔτος 2019 συμπλήρωσαν 12 ἔτη στὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο. Ἐπομένως εἶχαν σχεδὸν ὀλοκληρώσει τὴν ἐγκύκλιο παιδεία. Περίπου τὸ 84,5% (92 μαθητές/μαθήτριες) ἀπάντησαν ὅτι τὰ κείμενα ποὺ διαβάστηκαν ἀναφέρονται στὴν ἐορτὴ τῶν Χριστουγέννων. Τὸ ὑπόλοιπο 11% ἐπέλεξε τὶς ἐορτὲς τῶν Θεοφανείων, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τοῦ Πάσχα καὶ ἑνας/μία δὲν ἀπάντησαν. Οἱ ἐορτὲς αὐτὲς ἐπιλέχθηκαν μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῶν κηρυγμάτων 11 καὶ 66.

Ἰδιαίτερη σημασία ἔχει ὅτι στὶς ἐρωτήσεις κατανόησης τοῦ κηρύγματος οἱ μαθητές/μαθήτριες ἐντόπισαν θέσεις ποὺ συνδέονται μὲ τὴν ἐπικαιροποίηση τοῦ κηρύγματος καὶ ποικίλες κοινωνικο-πολιτισμικὲς ἀναφορές¹⁵. Στὸν ἀκόλουθο Πίνακα 1 ἀποτυπώνονται οἱ θέσεις ποὺ προσδιόρισαν οἱ μαθητές/μαθήτριες¹⁶:

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Ἀριθμὸς κηρύγματος	Θέσεις ποὺ ἐντόπισαν οἱ μαθητές/-ήτριες	Κοινωνικο-πολιτισμικὲς ἐπισημάνσεις
11	- «Τὰ Χριστούγεννα δὲν εἶναι μόνο γιὰ τὶς κοσμικὲς ἐκδηλώσεις». - «Στὴ σημερινὴ ἐποχὴ οἱ ἄνθρωποι νοιάζονται μόνο γιὰ τὸν ἑαυτό τους». - «Ἡ συσχέτιση τῶν Χριστουγέννων μὲ τὴν ἀδιαφορία τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὸν συνάνθρωπο τὶς γιορτινὲς μέρες» - «Τὸ κήρυγμα μιλάει γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους δηλαδὴ καὶ τοὺς πλούσιους καὶ τοὺς φτωχοὺς καὶ παρουσιάζει πῶς οἱ μὲν καὶ πῶς οἱ δὲ περνοῦν τὰ Χριστούγεννα».	Κοινωνικὲς ἐπισημάνσεις

15. Περισσότερες λεπτομέρειες γιὰ τὶς ἀπαντήσεις τῶν μαθητῶν/μαθητριῶν στὸ ἐρωτηματολόγιο καὶ τὴ σχετικὴ ἔρευνα βλ. Ν. Τσιρέβελος, *Τὸ Μήνυμα τῶν Χριστουγέννων...*, ὁ.π., σσ. 115-120. Στὴν παρούσα ἐργασία ἀναφέρονται ἐπιπρόσθετα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴ διερεύνηση τοῦ κοινωνικο-πολιτισμικοῦ πλαισίου τοῦ κηρύγματος.

16. Στὴν α' στήλη καταγράφεται ὁ «Ἀριθμὸς κηρύγματος», στὴ β' στήλη ὀρισμένες ἀπαντήσεις τῶν μαθητῶν/μαθητριῶν σχετικὲς μὲ τὶς κοινωνικὲς ἢ πολιτισμικὲς ἀναφορές. Ἐντὸς τῶν εἰσαγωγικῶν ἀντιγράφωνται αὐτούσια τὰ λόγια τῶν μαθητῶν/μαθητριῶν. Στὴν γ' στήλη σημειώνεται κατηγοριοποιημένα ἢ ἑνταξή αὐτῶν τῶν θέσεων ὡς κοινωνικὲς ἢ πολιτισμικὲς ἐπισημάνσεις.

	- «Θέλει νὰ τονίσει ὅτι ὅλοι εἶναι ἴσοι καὶ νὰ ἔχουν τὶς ἴδιες εὐκαιρίες καὶ νὰ σταματήσει τὸ μῖσος». - «Μέσω τοῦ κηρύγματος προσπαθεῖ νὰ μᾶς ἀνοίξει τὰ μάτια καὶ τὶς καρδιές μας εἰδικὰ σὲ τέτοιες μέρες ἅγιες ποὺ πρέπει νὰ βοηθᾶμε τὸν συνάνθρωπό μας, βλέποντάς τον σὰν τὸν Ἰησοῦ». - «Δὲ μοῦ ἄρесе ἡ συμπεριφορὰ ἀπέναντι στοὺς ἁμαρτωλοὺς». - «Ὑποκριτικὴ πίστη, ἀνθρώπινη ἀλαζονεία καὶ ἀντίθεσή τους [ἐνν. τῶν ἀνθρώπων] μὲ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ».	
49	- «Ὁ Θεὸς παρομοιάζεται μὲ τὸν ἥλιο δηλαδὴ ταυτόχρονα “φωτίζει” τοὺς ἀνθρώπους ἀλλὰ εἶναι καὶ ἀπρόσιτος». - «Ὁ Χριστὸς, ὅπως ὁ ἥλιος μένει ἀμόλυντος ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο στὴ Γῆ ἔτσι καὶ ἐκεῖνος δὲν ἐπηρεάστηκε, οὔτε ἐπηρεάζεται ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀλλὰ καὶ κατάφερε νὰ μᾶς σώσει». - «Ἡ παρομοίωση τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἀνατολὴ τοῦ Ἥλιου ποὺ διαλύει τὸ σκοτάδι τῆς νύχτας καὶ σκορπίζει τὸ φῶς τονίζει τὴν ἀνάγκη γιὰ νὰ γίνῃ φωτεινὴ ἡ ζωὴ καὶ ὁ πολιτισμὸς μας». - «Ὁ Χριστὸς πῆρε μορφὴ ἀνθρώπου γιὰ νὰ μπορέσει νὰ συναναστραφεῖ μὲ τοὺς ἀνθρώπους». - «Οἱ ἄπιστοι δὲν πρόκειται νὰ πειθοῦν ὅσα καὶ νὰ ἀκούσουν». - «Οἱ ἀξίες τοῦ κειμένου ἔχουν σημασία γιὰ τὸν σημερινὸ πολιτισμό».	Πολιτισμικὲς ἐπισημάνσεις
66	- «Ὁ ἄνθρωπος ἐπικεντρώνεται ἰδιαίτερα στὸ μέλλον καὶ τὸν ὑποδουλώνει ὁ χρόνος». - «Ὁ Θεὸς καὶ ὁ Χριστὸς ἔβαλαν ὅρια στοὺς ἑαυτοὺς τοὺς γιὰ νὰ ζήσουν καλύτερα οἱ ἄνθρωποι». - «Ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ ἀθάνατος ποὺ ἦταν ἔγινε θνητὸς γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ζήσουμε καλύτερα οἱ ἄνθρωποι». - «Ὁ Θεὸς ἐνσαρκώθηκε γιὰ νὰ μπορέσει νὰ βελτιώσει τὸν κόσμον καὶ νὰ τὸν κάνει καλύτερον». - «Ὁ Ἰησοῦς ἔρχεται νὰ λυτρώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὰ βάρη τῆς κοινωνίας». - «Ὁ Θεὸς τοὺς ἀποδέχεται ὅλους».	Ἠθικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐπισημάνσεις
90	- «Ἡ χαρὰ τῶν Χριστουγέννων εἶναι “μεγάλῃ” διότι ἀναφέρεται στὰ οὐσιαστικὰ προβλήματα τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης καὶ κοινωνίας. Ὁ Θεὸς καὶ ἡ πίστη σὲ αὐτὸν μπορεῖ νὰ μᾶς λυτρώσῃ ἀπὸ κάθε πόνον». - «Ὁ Χριστὸς τοὺς δέχεται ὅλους καὶ περισσότερο τοὺς ἐλάχιστους».	Κοινωνικο-πολιτισμικὲς ἐπισημάνσεις

	- «Ἡ εἰρήνη μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἡ οὐσία καὶ ἡ χαρὰ τῶν Χριστουγέννων καὶ πρέπει νὰ ζωογονήσει κάθε λαό». - «Ὁ νεογέννητος ἐλευθερωτὴς ἔρχεται νὰ λυτρώσει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ δουλεία τῆς ἁμαρτίας, ἀπὸ τὸν ἐγωισμό, τὸ ψέμα, τὴν ἐκμετάλλευση, τὴν ἀδικία, τὴν ἀγωνία. Καὶ τελικὰ ἀπὸ τὸν θάνατο». - «Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ χρῶμα ἢ τὴ φυλὴ τους πρέπει νὰ ἀκούσουν γιὰ τὸν Θεό». - «Τὰ Χριστούγεννα παρουσιάζονται στὸ πλαίσιο τῆς κοινωνίας». - «Γίνονται σαφεῖς ἀναφορὲς σὲ ἀποσπάσματα τοῦ Εὐαγγελίου τὰ ὅποια στὴ συνέχεια ἀναλύονται μὲ ἀναφορὲς στὴν σημερινὴ πραγματικότητα». - «Ὅτι πρέπει νὰ διακηρύξουμε τὸ Εὐαγγέλιο σὲ ὅλον τὸν κόσμο χωρὶς νὰ διακρίνουμε τὸ ἔθνος, τὴ φυλὴ κλπ.».	
102	- «Ἡ γέννηση τοῦ Χριστοῦ στοχεύει στὴ λύτρωση καὶ τὴν ἀπαλλαγὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ κακὸ καὶ τὸ θάνατο». - «Ὁ Θεὸς δίνει ζωὴ ἐκεῖ ποὺ κάποιος μπορεῖ νὰ βρισκεται στὸ κενό». - «Ἡ γέννηση τοῦ Χριστοῦ εἶναι χάρισμα ποὺ προσφέρει στοὺς ἀφοσιωμένους τοῦ Θεοῦ». - «Ἡ Χριστιανοσύνη ὑμνεῖ τὴν πληρότητα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ δοξάζει τὴν ὁλοκλήρωσή του στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ». - «Ἡ ἐνσάρκωση εἶναι φανέρωση τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ κατάργηση ὁποιαδήποτε ἄρνηση τῆς ὑπαρξέας του». - «Στὴ σύγχρονη κοινωνία τῆς φθορᾶς καὶ τῆς διαφθορᾶς οἱ χριστιανοὶ πρέπει νὰ δώσουν τὴν ἐλπίδα τῆς ζωῆς». - «[Ἐνν. ὁ κήρυκας] τοὺς θεωρεῖ ὅλους ἀδέρφια του ἀνεξάρτητα ποὺ δὲν εἶναι ἀπὸ τὴν ἴδια οἰκογένεια καὶ τὴν ἴδια κοινωνία». - «Τὸ κείμενο παρουσιάζει τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ μὲ τρόπο θαυμαστὸ καὶ μὲ λόγια ποὺ τονίζουν τὸ θαῦμα καὶ τὴν ἐκπληξὴ ποὺ προκαλεῖ ἡ ἐνσάρκωση τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμο καὶ εἰδικὰ στὴ σημερινὴ κοινωνία».	

Στὸ κείμενο 11 οἱ μαθητές/μαθήτριες ἐντόπισαν διάφορες θέσεις τοῦ κηρύγματος, κυρίως ἐκεῖνες ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἐπικαιροποίηση τοῦ κηρύγματος καὶ στὴν ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ διάσταση τῆς ζωῆς τῶν

χριστιανών. Οί αναφορές τών μαθητών/μαθητριών περιλαμβάνουν και πολιτισμικές αντιλήψεις σχετικά με τόν σεβασμό και τήν αποδοχή τών έτεροτήτων.

Στό κείμενο 49 οί μαθητές/μαθήτριες αναφέρθηκαν κυρίως σέ έπιχειρήματα που υπογραμμίζουν ότι ό Χριστός είναι ό Ήλιος τής δικαιοσύνης. Ή θέση αυτή, έκτός από τή θεολογική σημασία της, εκφράζει ούσιαστικά μία βασική πολιτισμική αναπαράσταση που άπαντά στον θρησκευτικό κόσμο. Στό πλαίσιο τής χριστιανικής διδασκαλίας άποτυπώνει τήν οίκουμενικότητα του χριστιανικού μηνύματος.

Στό κείμενο 66 οί μαθητές/μαθήτριες έπισήμαναν τήν έννοια του χρόνου στην ανθρώπινη ζωή, χωρίς όμως νά μπορέσουν νά τήν άποδώσουν πλήρως. Γι' αυτό επέλεξαν φράσεις με κοινωνικές προεκτάσεις. Επίσης άναγνώρισαν τήν Ένανθρώπηση ως γεγονός ύψιστης ταπείνωσης και προσφοράς σωτηρίας για τόν άνθρωπο στό πλαίσιο τής κοινωνικής του συμβίωσης. Άν και χρησιμοποίησαν τόν όρο Ένανθρώπηση, αυτός δέν άποδίδεται πάντοτε όρθά θεολογικά.

Στό κείμενο 90 οί μαθητές/μαθήτριες έντοπίζουν κυρίως θεολογικές θέσεις, οί όποιες συνδέονται με τή μαρτυρία τής Έκκλησίας στην οίκουμενη. Οί θέσεις αυτές περιλαμβάνουν κοινωνικά ζητήματα, όπως είναι ή ειρήνη και τά ποικίλα κοινωνικά προβλήματα. Συγχρόνως όμως έχουν και πολιτισμικές και κυρίως διαπολιτισμικές προεκτάσεις, γιατί άναδεικνύουν τήν άποδοχή και τήν άρμονική συμβίωση τών έτεροτήτων.

Στό κείμενο 102 οί μαθητές/μαθήτριες τόνισαν τή θεολογική θέση ότι ό Χριστός είναι ό Λυτρωτής του κόσμου και ότι ή λύτρωση που προσφέρει είναι σημαντική για κάθε άνθρωπο. Όπως έπισημάνθηκε, αυτή ή λύτρωση έχει όπωςδήποτε ύπαρξιακό περιεχόμενο. Όστόσο επεκτείνεται και σέ κοινωνικά ζητήματα και προσφέρει τήν έλπίδα τής ζωής στον κοινωνικό χώρο.

Με βάση αυτά τά στοιχεία παρατηρείται ποικιλία άπόψεων. Όστόσο, όλοι οί άποδέκτες προτιμούν ό θεολογικός λόγος νά πλαισιώνεται με ποικίλες αναφορές και παραδείγματα από τήν καθημερινότητα, ώστε νά γίνεται περισσότερο κατανοητός. Γι' αυτό λοιπόν άναδεικνύουν θέσεις θεολογικές που συνδέονται με τόν κοινωνικό χώρο, τόν πολιτισμό και τή διαπολιτισμική συνάντηση.

Συζήτηση – Προτάσεις

Ἡ ἐορτὴ τῶν Χριστουγέννων δίδει τὴν ἀφορμὴ στοὺς κήρυκες νὰ ἀναπτύξουν διάφορα σύγχρονα ἢ ἐπικαιρά θέματα καὶ νὰ προβληματίσουν τοὺς ἀποδέκτες. Τὰ κηρύγματα πραγματεύονται κυρίως κοινωνικά ζητήματα καὶ ἀποτυπώνουν τὴ στάση τῆς Ἐκκλησίας ὡς Σώματος Χριστοῦ ἀπέναντι στὶς σύγχρονες κοινωνικὲς καὶ πολιτισμικὲς συνθήκες. Ὑπογραμμίζεται ὅτι ἡ κοινωνικὴ διακονία ἀποτελεῖ βασικὸ στοιχεῖο τῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Οἱ χριστιανοὶ καλοῦνται νὰ ἀγωνισθοῦν ἐνάντια στὴ φτώχεια, τὴν ἀδικία, τὴν ἐκκοσμίκευση, τὸν πόλεμο (ἐμφύλιο καὶ ἐθνικὸ), τὴ βία, τὴν τρομοκρατία. Ἐπίσης ἐπισημαίνονται οἱ κίνδυνοι ἀπὸ τὰ ναρκωτικά, τὰ ψυχοφθόρα πάθη καὶ τὴν κατάθλιψη. Σὲ πολλὰ κηρύγματα τὸ μήνυμα τῆς γιορτῆς ἀνέδειξε τὴν ἀνάγκη γιὰ φιλανθρωπία πρὸς τοὺς ἀδυνάμους, ἐνῶ σὲ ἐλάχιστα κατανοήθηκε μὲ ἡθικιστικὲς νόρμες, συνδέθηκε μὲ τὸ ἔθνος καὶ ἀσκήθηκε κριτικὴ σὲ πολιτικὲς ἀποφάσεις. Κυρίως ὅμως τονίσθηκαν οἱ ἀξίες τῆς ἀλληλεγγύης, τῆς συμπόνιας, τῆς ἐνσυναίσθησης καὶ τῆς ἔμπρακτης ἀγάπης. Οἱ ἀξίες αὐτὲς ἀποτελοῦν τὰ θεμέλια τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ζωῆς, καθὼς καὶ τὰ συστατικὰ γιὰ τὴν προαγωγὴ ἑνὸς πολιτισμοῦ μὲ κέντρο τὸν ἄνθρωπο. Οἱ θέσεις αὐτὲς ἀναπτύχθηκαν ὡς πρόταση γιὰ ἕναν ὀρθόδοξο πολιτισμὸ ἀπέναντι στὸ φαινόμενο τῆς ἐκκοσμίκευσης, ποὺ ἡ κυριαρχία του αὐξάνεται στὸν δυτικὸ κόσμο. Στὰ πιὸ πρόσφατα κηρύγματα ἐπισημάνθηκε ὁ κίνδυνος τῆς καταστροφῆς τοῦ περιβάλλοντος καὶ τονίσθηκε ἡ ἀνάγκη γιὰ ἐπανευαγγελισμὸ τῶν Ὀρθοδόξων ἀλλὰ καὶ μαρτυρία σὲ ὅλα τὰ ἔθνη.

Ἡ ἐμπειρικὴ ἔρευνα ποὺ διενεργήθηκε σὲ μαθητές/μαθήτριες τῆς Γ' Λυκείου φανερώνει ὅτι ἡ ἐξήγηση μὲ ἀπλὰ λόγια τῶν θεολογικῶν ὅρων καὶ ἡ σύνδεσή τους μὲ τὰ σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα, τὶς πολιτισμικὲς ἀναζητήσεις καὶ τὴν ἐπικαιρότητα καθιστοῦν τὸ κήρυγμα ἐνδιαφέρον, ζωντανό, οἰκεῖο καὶ προφανῶς εὐπρόσληπτο ἀπὸ τοὺς σύγχρονους ἀποδέκτες.

Στὸ πλαίσιο αὐτὸ ἀναδεικνύεται ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξέταση καὶ μελέτη τοῦ κηρύγματος μὲ βάση τοὺς παράγοντες ἐπικοινωνίας συμβάλλει στὴν ἀντικειμενικὴ μελέτη τοῦ κηρύγματος. Συγχρόνως θέτει τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀποτελεσματικὴ μετάδοση καὶ πρόσληψη τοῦ μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου σὲ ποικίλους ἀποδέκτες.

Με βάση την παραπάνω έρευνα και τὰ συμπεράσματα, ακολουθοῦν σύντομα ὀρισμένες προτάσεις γιὰ τὸ σύγχρονο κήρυγμα¹⁷.

Α. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ θεολογικὸ μήνυμα τοῦ κηρύγματος προτείνεται:

- νὰ μεταδίδει τὸν βιβλικὸ λόγο¹⁸, νὰ ἐπεκτείνεται σὲ σύγχρονα κοινωνικά, ἠθικά, πολιτισμικά καὶ περιβαλλοντικά ζητήματα καὶ νὰ ἀναδεικνύει τὴν ἐμπειρία καὶ τὶς προτάσεις τῆς Ἐκκλησίας ὡς «πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον»¹⁹.

- νὰ ἀξιοποιεῖ τὶς πολιτισμικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀναπαραστάσεις κάθε τόπου καὶ ἐποχῆς καὶ νὰ προσφέρει τὰ ἐρμηνευτικὰ σχήματα ὥστε τὸ κήρυγμα νὰ εἶναι ὠφέλιμο γιὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν ἀκροατῶν/ ἀκροατριῶν.

- νὰ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν καὶ νὰ ἀνταποκρίνεται σὲς ἐκάστοτε ἱστορικὲς, ἀνθρωπολογικὲς, πολιτισμικὲς καὶ κοινωνικὲς συνθῆκες, μὲ σκοπὸ νὰ μεταδώσει τὰ χαρμόσινα νέα τοῦ Εὐαγγελίου στὴν περιρρέουσα πολιτισμικὴ ἀτμόσφαιρα καὶ νὰ ἀποτελέσει ἐμπνευση γιὰ τὴν μεταμόρφωση τοῦ κόσμου.

- νὰ εἶναι λόγος διδασχῆς, πνευματικῆς οἰκοδομῆς καὶ παρακλήσεως πρὸς τοὺς βαπτισμένους χριστιανούς, τοὺς κατηχομένους ἀλλὰ καὶ κάθε ἄνθρωπο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ του τάξη, τὴν πολιτισμικὴ του ταυτότητα, τὸ φύλο, τὴν ἐθνικὴ/φυλετικὴ καταγωγή.

Β. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ περιεχόμενο τοῦ κηρύγματος καὶ τῶν συλλογῶν ὁμιλιῶν/λόγων, ὅπου οἱ κήρυκες ἀναλύουν μία περικοπὴ/ἓνα χωρίο

17. Γιὰ τὴ συζήτηση σχετικὰ μὲ τὸ κήρυγμα βλ. τὸ ἀφιέρωμα τοῦ περιοδικοῦ *Σύναξη* 83 (2002) μὲ τίτλο: «Τὸ κήρυγμα μεταξὺ λιμοῦ καὶ κορεσμοῦ», καθὼς καὶ τὸ ἀφιέρωμα τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία* 82, 2 (2011), μὲ θεματικὸ τίτλο: «Τὸ κήρυγμα στὴν Ἐκκλησία». Ἐξ ἄλλου, ὅλες οἱ προτάσεις τῆς ἐρευνας μὲ πλήρη τεκμηρίωση σχετικὰ μὲ τὸ σύγχρονο κήρυγμα ὑπάρχουν στό: Ν. Τσιρέβελος, *Τὸ Μήνυμα τῶν Χριστουγέννων...*, ὁ.π., σσ. 125-128.

18. Γ. Φίλιας, «Ἡ “ἱερουργία” τοῦ λόγου: ἡ θέση τοῦ κηρύγματος στὴ θεία Λειτουργία», *Σύναξη* 83 (2002), σ. 14.

19. *Ιω.* 4, 19.

μὲ βάση τὴν ἐρμηνευτικὴ ἀρχή: «ἡ Γραφή ἐρμηνεύει τὴ Γραφή»²⁰ ἢ ἀναπτύσσουν πὺδ ἐλεύθερα ἓνα θέμα²¹, προτείνεται:

- νὰ «μιμεῖται» δημιουργικὰ τὸ ὁμιλητικὸ ἔργο τῶν Πατέρων²², οἱ ὅποιοι μετέδωσαν τὸ Εὐαγγέλιο στὶς ἰδιαίτερες πολιτισμικὲς συνθήκες κάθε ἐποχῆς·

- νὰ τεκμηριώνεται τὸ κήρυγμα στὸ ἔργο τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴ ζωντανὴ Ὁρθόδοξη παράδοση (π.χ. ὑμνολογία) καὶ νὰ κωδικοποιεῖ τὸ πατερικὸ πνεῦμα στὶς ἀναζητήσεις καὶ τὶς ἀνάγκες τοῦ σύγχρονου κοινωνικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ πλαισίου²³.

- νὰ ἀξιοποιεῖ τὸ ἔργο σύγχρονων θεολόγων, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος (λογοτεχνῶν, ποιητῶν, φιλοσόφων, παιδαγωγῶν, ἐπιστημόνων)²⁴.

- ἡ ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τῶν Γραφῶν νὰ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὸ βίωμα τῶν ἀποδεκτῶν καὶ νὰ ἐπεκτείνεται σὲ παραδείγματα ἐφαρμογῆς, ὥστε νὰ ὀδηγήσει τοὺς δέκτες σὲ γόνιμο προβληματισμό, ἀναστοχασμὸ καὶ ἔμπρακτη ἀλλαγὴ τρόπου ζωῆς (μετάνοια)·

- νὰ συγκινεῖ τοὺς ἀποδέκτες, «θίγοντας τὰ ὑπαρξιακὰ προβλήματα τῆς ζωῆς τους»²⁵ καὶ νὰ προσφέρει τὶς προϋποθέσεις νὰ ἀνακαλύψουν τὸ νόημα τοῦ Εὐαγγελίου στὴν καθημερινότητά τους·

- νὰ καλλιεργεῖ τὴ μυστηριακὴ ζωὴ²⁶ καὶ νὰ ἀποσκοπεῖ στὴν καλλιέργεια τοῦ βιώματος τῆς «λειτουργίας μετὰ τὴ Λειτουργία»²⁷, ὥστε οἱ χριστιανοί, μετὰ τὸ πέρας τῆς θείας Λειτουργίας καὶ τὴ μετοχὴ τους στὸ Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, νὰ παρακινουῦνται νὰ

20. Δήμητρα Κούκουρα, *Τὸ κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ διαμόρφωσή του. Ὁμιλία – Λόγος*, ἐκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 333.

21. Δήμητρα Κούκουρα, *Ἡ Ρητορικὴ καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ρητορικὴ. Διαχρονικὴ Μελέτη*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 345.

22. Δήμητρα Κούκουρα, *Ἡ Ρητορικὴ...*, ὅ.π., σσ. 348-349.

23. Δήμητρα Κούκουρα, *Τὸ κήρυγμα...*, ὅ.π., σ. 280.

24. Ἐνδεικτικὰ βλ. Π. Ὑφαντῆς, *Ἡ ἀγιότητα τοῦ μαρτυρίου καὶ ἡ μαρτυρία τῆς ἀγιότητος*. Θεολογικὰ μελετήματα, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 276.

25. Ν. Ματσούκας, *Μυστήριον ἐπὶ τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 77.

26. Π. Σκαλτσῆς, «“Κρᾶσις ποτοῦ τε καὶ λόγου εὐχαριστία κέλῃται”». Ἡ τράπεζα τοῦ λόγου στὴ θεία Λειτουργία», *Θεολογία* 82, 2 (2011), σσ. 61-75.

27. Ἀναστάσιος (Γιαννουλάτος), Ἀρχιεπίσκοπος Τιράνων καὶ πάσης Ἀλβανίας, *Ἱεραποστολὴ στὰ ἴχνη τοῦ Χριστοῦ. Θεολογικὲς μελέτες καὶ ὁμιλίαι*, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2007, σσ. 128-129.

μοιραστοῦν τὴ δωρεὰ ποὺ ἔλαβαν γιὰ νὰ μεταμορφωθεῖ ὁ κόσμος σὲ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Γ. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὕφος τοῦ κηρύγματος προτείνεται:

- νὰ «κωδικοποιεῖται τὸ εὐαγγελικὸ μήνυμα στὴ γλῶσσα καὶ τὸ ὕφος τῆς παιδείας καὶ τῆς λογοτεχνίας»²⁸ τῆς σύγχρονης ἐποχῆς·
- νὰ εἶναι λόγος ἀπλὸς καὶ φιλικός, δίχως αὐστηρὸ ἠθικὸ ἔλεγχον ἢ ἐξάρσεις ποὺ ὀδηγοῦν σὲ στερεοτυπικὲς πολιτιστικὲς ἀντιλήψεις καὶ στὸν φανατισμό²⁹. Τέτοια εἶναι τὰ κηρύγματα θρησκευτικῆς μισαλλοδοξίας, θεμελιοκρατικῶν δοξασιῶν³⁰, ρατσιστικῶν ἐκφράσεων, ἠθικιστικῶν καὶ ἐθνικιστικῶν ἰδεοληψιῶν³¹ ποὺ δημιουργοῦν ἐντάσεις, ἔριδες καὶ καλλιεργοῦν τὸν φανατισμὸ καὶ τὸν φονταμενταλισμὸ, ἐνῶ τραυματίζουν τὴν ἐν Χριστῷ εἰρήνην καὶ τὴν ἀρμονικὴ συμβίωση τῶν ἑτεροτήτων.

Δ. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιστημονικὴ διερεύνηση τοῦ κηρύγματος, προτείνεται:

- ἡ ἀνάπτυξη τῆς Ὀμιλητικῆς ἐπιστήμης·
- ἡ διενέργεια ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν μελέτης τῆς μετάδοσης καὶ τῆς πρόσληψης τοῦ κηρύγματος μὲ βάση τὴν ἐκάστοτε κοινωνικὴν καὶ πολιτισμικὴν ἀναπαραστάσεις·
- ἡ διεξαγωγὴ ἐρευνῶν ἀξιολόγησης καὶ ἀποτίμησης τοῦ κηρύγματος.

Ἡ τέχνη τοῦ κηρύγματος καὶ ἡ ἐπιστήμη τῆς Ὀμιλητικῆς διδάσκουν τὸ πρότυπο τῶν Πατέρων σὲ ἀνάγκες τῆς σύγχρονης ἐποχῆς. Οἱ παραπάνω προτάσεις θέτουν ἓνα πλαίσιο ἐργασίας μὲ ἀπώτερο σκοπὸ νὰ ἐπιτευθοῦν οἱ στόχοι τοῦ ἱεραποστολικοῦ, κατηχητικοῦ καὶ λειτουργικοῦ κηρύγματος. Ἡ ἐπίτευξη αὐτῶν τῶν στόχων μπορεῖ νὰ

28. Δήμητρα Κούκουρα, *Ἡ Ρητορική...*, ὁ.π., σ. 285.

29. Ν. Ματσούκας, *Μυστήριον...*, ὁ.π., σσ. 79-80· Θ. Παπαθανασίου, *Ἡ Ἐκκλησία γίνεται ὅταν ἀνοίγεται. Ἡ ἱεραποστολὴ ὡς ἐλπίδα καὶ ὡς ἐφιάλτης*, ἐκδ. Ἐν πλῶ, Ἀθήνα 2008, σ. 70.

30. Χρ. Σταμούλης, *Ἡ γυναίκα τοῦ Λῶτ καὶ ἡ σύγχρονη θεολογία*, ἐκδ. Ἴνδικτος, Ἀθήνα 2008, σ. 65.

31. Π. Καλαϊτζίδης, *Ὁρθοδοξία καὶ Ἑλληνισμὸς στὴ σύγχρονη Ἑλλάδα*, ἐκδ. Ἴνδικτος, Ἀθήνα 2012, σ. 89.

γίνει με την κωδικοποίηση των διαχρονικῶν εὐαγγελικῶν ἀληθειῶν στὸ ἐκάστοτε κοινωνικὸ καὶ πολιτισμικὸ πλαίσιο κάθε ἐποχῆς. Κατὰ αὐτὸν τὸν τρόπο, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ μπορεῖ νὰ μεταδοθεῖ με ζωντάνια, ἀμεσότητα καὶ οἰκειότητα γιὰ νὰ γίνει κατανοητὸς ἀπὸ ποικίλους ἀποδέκτες/ἀποδέκτριες καὶ νὰ ἔχει ἔμπρακτη ὠφέλεια στὴ ζωή τους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ – ΤΙΤΛΟΣ	ΕΤΟΣ
1 2	Δωροθέου (Γεωργιάδου), Μητροπολίτου Πριγκηποννήσων, <i>Ἡ συνάντησις</i> , Ἀθῆναι ἐκ τοῦ τυπογραφείου Μηναῦ Μυρτίδῃ 1961, σσ. 92-95 & 95-98.	1960 1960
3	Διονυσίου Ψαριανοῦ, Μητροπολίτου Σεβρίων καὶ Κοζάνης, <i>Οἰκοδομή</i> , Γραπτὸν κήρυγμα, Κοζάνη 1960, σσ. 2-9.	1960
4	Κωνσταντίνου Καλλινίκου πρωτοπρεσβυτέρου, <i>Πραγματικαὶ Ὁμιλίαι εἰς τὰ Κυριακὰ Εὐαγγέλια</i> , ἐκδ. γ', Ἀθῆναι 1961, σσ. 159-166.	1961
5	Διονυσίου Κυράτσου (ἀρχιμ.), <i>Ὁρόσημα τοῦ ἐνιαυτοῦ</i> , Ἑδεσσα 1961, σσ. 102-114.	1961
6	Οἱ λόγοι τοῦ Μελίτωνος Χατζῆ ἐλήφθησαν ἀπὸ Ἀρχιμ. Μελίτωνος Μπέλλου, <i>Σπουδὴ στὸ κηρυγματικὸ ἔργο τοῦ Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος Χατζῆ</i> , ἐκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη 2015, σσ. 220-222.	1961
7 8	Τιμοθέου Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου Μαρωνείας, <i>Ἱεροὶ στοχασμοί</i> , Ἀθῆναι ³ 1962, σσ. 13-16 & 17-20	1962 1962
9	[Ἀωνόμου] <i>Λόγοι τῆς χάριτος</i> , ἐκδ. Ἀδελφότης Θεολόγων Ἡ ΖΩΗ, Ἀθῆναι 1963, σσ. 39-41.	1963
10 11	Τίτου Ματθαϊάκη, ἀρχιμ., <i>Ψεκάδες εἰς τὸν ἀγρόν</i> , Ἀθῆναι ² 1963, σσ. 13-16 & 16-19.	1963 1963
12	Οἱ λόγοι τοῦ Μελίτωνος Χατζῆ ἐλήφθησαν ἀπὸ Ἀρχιμ. Μελίτωνος Μπέλλου, <i>Σπουδὴ στὸ κηρυγματικὸ ἔργο τοῦ Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος Χατζῆ</i> , ἐκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη 2015, σσ. 229-231.	1964
13	Ἀλεξάνδρου Καντώνη (ἀρχιμ.), <i>Φωτεινὰ σήματα. Σύγχρονα κοινωνικὰ προβλήματα</i> , Ἀθῆναι 1965, σσ. 77-80.	1965
14	Κωνσταντίνου Κούρκουλα, <i>Κογχύλια ἀπὸ τὴν Τιβερίάδα. Ὁμιλίαι καὶ λόγοι ἐπὶ τῶν Κυριακῶν Εὐαγγελίων</i> , ἐκδ. Νέα, Ἀθῆναι 1966, σσ. 145-147.	1966

15 16	Λάμπρου Ζάχαρη, <i>Τὸ φῶς τοῦ κόσμου</i> (περιστατικά κηρύγματα), Ἀθήνα 1966, σσ. 323-326 & 327-330.	1966
17 18	Ἀρχιμ. Χαραλάμπους Βασιλόπουλου, <i>Τὰ μυστικά τῆς Εὐτυχίας</i> , τόμ. β', <i>Κηρύγματα εἰς τοὺς Ἀποστόλους</i> , ἐκδ. Ὁρθοδόξου Τύπου, Ἀθήναι 1967, σσ. 255-261 & 261-265.	1967 1967
19	Ἀρχιμ. Φιλαρέτου Ἀποστόλου Βιτάλη, <i>Ρήματα ζωῆς αἰωνίου. Κηρύγματα εἰς τὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν</i> , Ἀθήναι 1967, σσ. 303-307.	1967
20	Γεωργίου Παυλίδου, Μητροπολίτου Νικαίας, «Φῶς ταῖς τριβοῖς μου». <i>Λόγοι ἐπὶ τῶν περικοπῶν τῶν Ἀποστόλων τῶν Κυριακῶν τοῦ ἔτους</i> , ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1967, σσ. 292-296.	1967
21 22	Διονυσίου Παπανικολόπουλου, Μητροπολίτου Ἐδέσσης καὶ Πέλλης, <i>Πεντήκοντα τέσσαρες Πρακτικαὶ Ὁμιλίαι εἰς τὰς κατὰ Κυριακὴν ἀναγιγνωσκομένας περικοπὰς τοῦ ὁλοῦ ἑνιαυτοῦ</i> , (1957), 1968, σσ. 33-37 & 38-41.	1968 1968
23	Γενναδίου Ἀλεξιάδου, Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, <i>Περιστατικά Κηρύγματα</i> , Θεσσαλονίκη, ἐπανέκδ. 1969, σσ. 112-116.	1968
24	Γεωργίου Παυλίδου, Μητροπολίτου Νικαίας, « <i>Λύχνος τοῖς ποσὶ μου...</i> ». <i>Λόγοι εἰς τὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν</i> , ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1969, σσ. 279-284.	1969
25	Ἀνθίμου Ροῦσσα (ἀρχιμ., Μητροπολίτου πρώην Θεσσαλονίκης), <i>Διακονία τοῦ λόγου</i> , Ἀθήναι 1969, σσ. 185-189.	1969
26 27 28	Παντελῆ Λιαλιμπή, <i>Τὸ μήνυμα τῆς νέας ζωῆς. Ὁμιλίαι ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν ἀναγνωσμάτων</i> , Θεσσαλονίκη 1970, σσ. 38-43 & 44-48 & 48-54.	1970 1970 1970
29	Βασιλείου Γ. Ἀτέση, Μητροπολίτου πρώην Λήμνου, <i>Κηρύγματα εἰς τὰς Κυριακάς τοῦ ἑνιαυτοῦ</i> , Ἀθήναι 1970, σσ. 350-352.	1970
30	Μιχαὴλ Μιχαηλίδου, <i>Ἀπὸ τὸν ἄμβωνα (Λόγοι στὶς Κυριακάτικες εὐαγγελικὲς καὶ ἀποστολικὲς περικοπές)</i> , Λευκωσία 1970, σσ. 136-139.	1971
31	Ἀθηναγόρου Κοκκινάκη, Ἀρχιεπισκόπου Θυατείρων καὶ Μεγάλης Βρετανίας, <i>Τοῦ Θεοῦ τὰ πράγματα. Λόγοι καὶ διαλέξεις</i> , Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 301-304.	1971
32	Χριστοφόρου Καλυβᾶ (ἀρχιμ.), <i>Πίστις καὶ ἀρετὴ (ὁμιλίαι ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν ἀναγνωσμάτων)</i> , Ἀθήναι 1972, σσ. Γαλ. 20-28.	1972
33	Βασιλείου Στογιάννου, <i>Ἑρμηνεῖα Εὐαγγελίων τῶν Κυριακῶν</i> , Ἱ. Μ. Θεσσαλονίκης, Φροντιστήριον ἱεροκηρύκων, ἐπιμ. Ἰω. Φουντούλη, ἐκδ. Ἱ. Μ. Ἀγίας Θεοδώρας, Θεσσαλονίκη 1972, σσ. 161-172.	1972

34	Αύγουστίνου Καντιώτη, <i>Χριστούγεννα</i> , Αθήναι 1995, σσ. 134-141.	1973
35	Καλλίνικου Πούλου, <i>Έκφραση Ποιμαντικής Εύθύνης – Έγκύκλιοι 1964-1984</i> , έκδ. Ί. Μ. Έδεσσης, Πέλλης και Άλμωπίας, Έδεσσα 2004, σσ. 345-347.	1973
36	Άριστοδήμου Ζάγκα, <i>Φως και ζωή. Είσαγωγή. Όμιλίες πάνω στις κυριακάτικες εὐαγγελικὲς περικοπές. Διαγράμματα</i> , Αθήναι 1974, σσ. 151-156.	1974
37	Αύγουστίνου Καντιώτη, <i>Χριστούγεννα</i> , Αθήναι 1995, σσ. 178-187.	1974
38	Άθηνάγου Κοκκινάκη, Αρχιεπισκόπου Θυατείρων και Μεγάλης Βρετανίας, <i>Τοῦ Θεοῦ τὰ πράματα. Λόγοι και διαλέξεις</i> , Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 304-307.	1974
39	Παντελεήμονος Χρυσοφάκη, Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, <i>Λόγοι Πνευματικῆς οἰκοδομῆς και διακονίας</i> , έκδ. Σύνδεσμος Έκδοτῶν Βορείου Έλλάδος, Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 165-167.	1975
40	Καλλίνικου Πούλου, <i>Έκφραση Ποιμαντικῆς Εὐθύνης – Έγκύκλιοι 1964-1984</i> , έκδ. Ί. Μ. Έδεσσης, Πέλλης και Άλμωπίας, Έδεσσα 2004, σσ. 354-357.	1975
41	Χριστοδούλου Παρασκευαΐδη, Μητροπολίτου Δημητριάδος (μετέπειτα Αρχιεπισκόπου Αθηνῶν), <i>Κυριακάτικοι Αντίπαλοι Α΄ (ἀπὸ τις Εὐαγγελικὲς περικοπές τοῦ ἐνιαυτοῦ)</i> , Αθήναι 1976, σσ. 96-102.	1976
42	Παντελεήμονος Χρυσοφάκη, Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, <i>Ποιμαντορικαὶ ἐγκύκλιοι (1974-1984)</i> , Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 79-83.	1976
43	Θεοφίλου Σιμόπουλου (ἀρχιμ.), <i>Δρόσος ἀερμών, Κηρύγματα εἰς τὰ κυριακὰ Εὐαγγέλια. Λόγοι εἰς ἑορτάς</i> , χ.ε., 1977, σσ. 217-218	1977
44		1977
45	& 219-220 & 221-223.	1977
46	Καλλίνικου Πούλου, <i>Έκφραση Ποιμαντικῆς Εὐθύνης – Έγκύκλιοι 1964-1984</i> , έκδ. Ί. Μ. Έδεσσης, Πέλλης και Άλμωπίας, Έδεσσα 2004, σσ. 364-366.	1978
47	Ίωάννη Καραβιδόπουλου, <i>Όδὸς ἐλπίδας. Μηνύματα ἀπὸ τὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν</i> , έκδ. Ί. Μ. Αττικῆς, Αθήνα 1979, σσ. 56-59.	1979
48	Νικοδήμου (Αναγνώστου), Μητροπολίτου Ίερισσοῦ, Αγίου Όρους και Άρδαμερίου, <i>Β΄ Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου</i> , έκδ. Ί. Μ. Ίερισσοῦ, Αγίου Όρους και Άρδαμερίου, 1999, σσ. 93-99.	1979
49	Διονυσίου Κυράτσου, Μητροπ. Δράμας, <i>Έόρτιοι ἀναβαθμοί, Δράμα</i> 1992, σσ. 25-32.	1979

50	Παντελεήμονος Χρυσοφάκη, Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, <i>Ποιμαντορικοί ἐγκύκλιοι (1985-1994)</i> , Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 329-334.	1979
51	Ν. Ε. Ἀρκᾶ (ιερομ.), <i>Κυριακοδρομικά χρονογραφήματα</i> , ἐκδ. Τήνος, Ἀθήνα 1980, σσ. 155-158 & 158-160.	1980
52		1980
53	Τίτου Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου πρώην Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου, <i>Θέματα ἄμβωνος, τ. Α΄</i> (τῶν Εὐαγγελικῶν περικοπῶν), Ἀθήναι 1980, σσ. 737-743.	1980
54	Φιλαρέτου Βιτάλη, ἀρχιμανδρίτη, <i>Λόγοι εἰς τὰς εορτὰς καὶ τὰς μνήμας τῶν ἁγίων</i> , Ἀθῆναι ² 1981, σσ. 118-122.	1981
55	Νικοδήμου Γκατζιρούλη, Μητροπολίτου Ἀττικῆς καὶ Μεγαρίδος, <i>Σπορὰ τοῦ Λόγου. Ὅμιλεις στὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν</i> , ἐκδ. Σπορά, Ἀθήνα 1981, σσ. 393-399.	1981
56	Τίτου Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου, <i>Θέματα ἄμβωνος, τ. Β΄</i> (τῶν ἀποστολικῶν περικοπῶν), Ἀθῆναι 1981, σσ. 436-442.	1981
57	Ἀρχιμ. Ἱεροθέου Βλάχου, <i>Ὅσμη Γνώσεως</i> , ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1985, σσ. 218-221.	1982
58	Παντελεήμονος Χρυσοφάκη, Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, <i>Ποιμαντορικοί ἐγκύκλιοι (1974-1984)</i> , Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 84-87.	1983
59	Αὐγουστίνου Καντιώτη, <i>Χριστούγεννα</i> , Ἀθῆναι 1995, σσ. 303-318.	1983
60	Διονυσίου Κυράτσου, Μητροπ. Δράμας, <i>Κυριακάτικα Εὐαγγελικά ἄρθρα</i> στίς <i>ἐφημερίδες</i> , Δράμα 1985, σσ. 502-504 & 505-507.	1984
61		1984
62	Ἀρχιμ. Ἱεροθέου Βλάχου, <i>Ὅσμη Γνώσεως</i> , ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1985, σσ. 214-217 & 232-235.	1985
63		1985
64	Διονυσίου Κυράτσου, Μητροπολίτου Δράμας, <i>Κυριακάτικα Εὐαγγελικά ἄρθρα</i> στίς <i>ἐφημερίδες</i> , Δράμα 1985, σσ. 508-510.	1985
65	Νικοδήμου Βαλληνδρᾶ, Μητροπολίτου Πατρῶν, <i>Θεομητορικά Μηνύματα</i> , Ἀθῆναι 1985, σσ. 387-390.	1985
66	Διονυσίου Κυράτσου, Μητροπ. Δράμας, <i>Κυριακάτικα ἀποστολικά</i> στίς <i>ἐφημερίδες</i> , Δράμα 1985, σσ. 470-471 & 475-477 & 479-481.	1986
67		1986
68		1986
69	Νικοδήμου Βαλληνδρᾶ, Μητροπολίτου Πατρῶν, <i>Θεομητορικά Μηνύματα</i> , Ἀθῆναι 1985, σσ. 391-395.	1987
70	Παντελεήμονος Χρυσοφάκη, Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, <i>Ποιμαντορικοί ἐγκύκλιοι (1985-1994)</i> , Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 321-328.	1987

71	Διονυσίου Κυράτσου, <i>Ἰησοῦς Χριστὸς ἡ σωτηρία ἡμῶν</i> , Δράμα 1989, σσ. 192-198.	1988
72	Παντελεήμονος Χρυσοφάκη, Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, <i>Ποιμαντορικοί ἐγκύκλιοι (1985-1944)</i> , Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 335-342.	1988
73	Διονυσίου Κυράτσου, <i>Ἰησοῦς Χριστὸς ἡ σωτηρία ἡμῶν</i> , Δράμα 1989, σσ. 173-178.	1989
74	Διονυσίου Α. Ψαριανού, Μητροπολίτου Σερβίων καὶ Κοζάνης, <i>Ἐξαπλᾶ (Κυριακάτικες μικρὲς Ὀμιλίες)</i> , ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1989, σσ. 432-437.	1989
75	Γεωργίου Καψάνη, <i>Ὀμιλίες σὲ δεσποτικὲς καὶ θεομητορικὲς ἑορτές</i> , ἐκδ. Ἱ. Μ. Ὁσίου Γρηγορίου, Ἅγιον Ὄρος 2015, σσ. 59.	1989
76	Βαρθολομαίου Κατσούρη, Μητροπολίτου Μεγάρων καὶ Σαλαμίνος, <i>Ἐκλογάριον ἤτοι Συλλογὴ Ὀμιλῶν καὶ Μελετῶν</i> , ἐκδ. Εὐεργέτιδος, Μεγάροις 1999, σσ. 197-200.	1990
77	Χρυσοστόμου Κωνσταντινίδου, Μητροπολίτου Μύρων, <i>Τάδε λέγει Πατριαρχικὸς Ἄμβων</i> , ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1991, σσ. 17-22.	1991
78	Αὐγουστίνου Καντιώτη, Μητροπολίτου Φλωρίνης, <i>Κυριακή, Σύντομα κηρύγματα ἐπὶ τῶν εὐαγγελικῶν περικοπῶν</i> , Ἀθήναι 1992, σσ. 261-265.	1991
79	Αὐγουστίνου Καντιώτη, Μητροπολίτου Φλωρίνης, <i>Ἀπόστολος, Σύντομα κηρύγματα ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν περικοπῶν</i> , Ἀθήναι 1992, σσ. 272-276.	1992
80	Δημητρίου Μπεκιάρη, Μητροπολίτου Γουμενίσσης, Ἀξιουπόλεως καὶ Πολυκάστρου, <i>Οἱ Ἀπόστολοι ὡς ἐδίδαξαν (Κυριακοδρόμιον)</i> , ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1992, σσ. 188-191 [Τὸ κείμενο αὐτὸ δημοσιεύτηκε στὴ <i>Φωνὴ Κυρίου</i> κατὰ τὸ ἔτος 1987].	1992
81	Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καὶ Ἀγίου Ἀθανασίου, <i>Διακονία Λόγου</i> , Κιλκίς 1995, σσ. 46-48.	1992
82	Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, <i>Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί</i> , ἐκδ. Μαΐστρος, Ἀθήνα 2006, σσ. 16-24 & 25-35.	1992
83		1993
84	Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καὶ Ἀγίου Ἀθανασίου, <i>Διακονία Λόγου</i> , Κιλκίς 1995, σσ. 183-184.	1993
85	Ἀλεξάνδρου Μοστράτου (ἀρχιμ.), <i>Οὐράνια θεῖα μηνύματα</i> , Πάρος 1994, σσ. 90-92.	1994

86	Άποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανής, Κιλκισίου καὶ Ἀγίου Ἀθανασίου, <i>Σταυροαναστάσιμα Μηνύματα (Κυριακοδρομία)</i> , Κιλκίς 1995, σσ. 41-42.	1994
87	Ἀρχιμ. Ἱεροθέου Βλάχου, <i>Ὅσοι πιστοί. Κείμενα Ὁρθόδοξης παράδοσης ἢ παραδεδομένης πίστεως</i> , ἐκδ. Ἱ. Μ. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), Λεβαδεῖα 1996, σσ. 105-108.	1994
88	Ἀλεξάνδρου Μοστράτου (ἀρχιμ.), <i>Κυριακάτικοι ἀντίλαλοι</i> , Νάξος 1995, σσ. 164-167.	1995
89	Άποστόλου Δανιηλίδη, Μητροπολίτου Δέρκων, <i>Λόγος Ἐλπίδος</i> , σσ. 169-171.	1995
90	Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, <i>Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί</i> , ἐκδ. Μαΐστρος, Ἀθήνα 2006, σσ. 47-56.	1995
91	Συμεὼν Κοῦτσα (ἀρχιμ., νῦν Μητροπολίτου Ν. Σμύρνης), <i>Κηρύξατε. Ὁμιλίες στὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν</i> , ἐκδ. Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1997, σσ. 269-274 [Τὸ κείμενο αὐτὸ δημοσιεύτηκε στὴ Φωνὴ Κυρίου κατὰ τὸ ἔτος 1996].	1996
92	Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, <i>Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί</i> , ἐκδ. Μαΐστρος, Ἀθήνα 2006, σσ. 57-67.	1966
93	Βαρθολομαίου Κατσούρη, Μητροπολίτου Μεγάρων καὶ Σαλαμίνος, <i>Ἐκλογάριον ἤτοι Συλλογὴ Ὁμιλιῶν καὶ Μελετῶν</i> , ἐκδ. Εὐεργετίδος, Μεγάροις 1999, σσ. 199-203.	1997
94	Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, <i>Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί</i> , ἐκδ. Μαΐστρος, Ἀθήνα 2006, σσ. 68-79.	1997
95	Προκοπίου Τσακουμάκα, Μητροπολίτου Φιλίππων, Νεαπόλεως καὶ Θάσου, <i>Τὸ μήνυμα τῆς Κυριακῆς</i> , ἐκδ. Παρουσία, Καβάλα 1998, σσ. 219-222.	1998
96	Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, <i>Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί</i> , ἐκδ. Μαΐστρος, Ἀθήνα 2006, σσ. 81-91.	1998
97	Συμεὼν Κραγιόπουλου (ἀρχιμ.), <i>Ὅπως φώτισε ὁ Θεός...</i> , ἐκδ. Ἱερὸν Ἑσυχαστήριον «Τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου», Πανόραμα Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 153-160.	1998
98	Νικοδήμου (Αναγνώστου), Μητροπολίτου Ἱερισσοῦ, Ἀγίου Ὁρους καὶ Ἀρδαμερίου, <i>Β' Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου</i> , ἐκδ. Ἱ. Μ. Ἱερισσοῦ, Ἀγίου Ὁρους καὶ Ἀρδαμερίου, 1999, σσ. 9-16.	1999
99	Άποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανής, Κιλκισίου καὶ Ἀγίου Ἀθανασίου, <i>Πῶς θὰ πιστέψουν ἂν δὲν ἀκούσουν; (Ρωμ. 10, 14)</i> , ἐκδ. Ακρίτας, Ἀθήνα 2004, σσ. 146-148.	1999

100	Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, <i>Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί</i> , ἐκδ. Μαΐστρος, Ἀθήνα 2006, σσ. 93-101.	1999
101 102	Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καὶ Ἀγίου Ἀθανασίου, <i>Πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας (σχόλια σὲ ἀποστολικά καὶ εὐαγγελικά ἀναγνώσματα Κυριακῶν τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους)</i> , Κιλκίς 2000, σσ. 57-59 & 200-202.	2000 2001
103 104	Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, <i>Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί</i> , ἐκδ. Μαΐστρος, Ἀθήνα 2006, σσ. 104-113 & 115-125.	2000 2001
105	Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καὶ Ἀγίου Ἀθανασίου, <i>Πῶς θὰ πιστέψουν ἂν δὲν ἀκούσουν;</i> (Ρωμ. 10, 14), ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2004, σσ. 150-152.	2001
106	Θεολόγου Ἀποστολίδη, Ἐπισκόπου Σαλῶνων (νῦν Μητροπολίτου Σερρών καὶ Νιγρίτης), <i>Φωνὴ Κυρίου</i> , ἔτος 2001, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος [ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2001/20011223.PDF].	2001
107	Γερμανοῦ Β' (Παρασκευόπουλου), Μητροπολίτου Ἡλείας, <i>Ὁ λόγος καὶ τὸ κήρυγμά μου...</i> , Πύργος 2002, σσ. 8-9.	2002
108	Συμεὼν Κοῦτσα, Μητροπολίτου Νέας Σμύρνης, <i>Οἱ Ἀπόστολοι τῶν Κυριακῶν</i> , ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2002, σσ. 352-368.	2002
109	Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καὶ Ἀγίου Ἀθανασίου, <i>Πῶς θὰ πιστέψουν ἂν δὲν ἀκούσουν;</i> (Ρωμ. 10, 14), ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2004, σσ. 152-153.	2002
110	Ἰωὴλ Φραγκάκου, Μητροπολίτου Ἐδέσσης, Πέλλης καὶ Ἀλμωπίας, <i>Φωνὴ Κυρίου</i> , ἔτος 2002, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος [ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2002/20021222.PDF].	2002
111	Γερβασίου Ραπτόπουλου, <i>Ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τῶν κρατουμένων</i> , ἐκδ. «Διακονία ἀποφυλακίσεως ἀπόρων κρατουμένων καὶ φυγόποινων» Ὁρθοδόξου Ἀδελφότητος «Ἡ Ὅσια Ξένη», Πλαγιάρι Θεσσαλονίκης 2003, σσ. 177-187.	2003
112	Ἰωάννης Καραμούζης, ἀρχιμανδρίτης, <i>Φωνὴ Κυρίου</i> , ἔτος 2003, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος [ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2003/51_2003.pdf].	2003
113	Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, <i>Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί</i> , ἐκδ. Μαΐστρος, Ἀθήνα 2006, σσ. 147-156.	2004

114	Άγαθαγγέλου Χαραμαντίδη, Ἐπισκόπου Φαναρίου, <i>Φωνή Κυρίου</i> , ἔτος 2004, ἐκδ. Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος [ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2004/51_2004.pdf].	2004
115	Ἰωὴλ Φραγκάκος, <i>Φωνή Κυρίου</i> , ἔτος 2005, ἐκδ. Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος [ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2005/52_2005.pdf].	2005
116	Χριστοδούλου Παρασκευαΐδη, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, <i>Ἔργα, τόμ. Γ', Μηνύματα Ποιμαντικῆς εὐθύνης</i> , ἐκδ. Π. Κυριακίδη, Ἀθήνα 2010, σσ. 368-370.	2006
117	Γεωργίου Χρυσοστόμου, <i>Φωνή Κυρίου</i> , ἔτος 2006, ἐκδ. Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος [ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2006/52_2006.pdf].	2007
118	Άγαθαγγέλου Χαραμαντίδη, Ἐπισκόπου Φαναρίου, <i>Ἡ ζύμη τοῦ Εὐαγγελίου. Ὁμιλίες σὲ Εὐαγγελικὲς περικοπὲς καὶ ἐορτές</i> , ἐκδ. Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2007, σσ. 222-229.	2007
119	Χρυσοστόμου Παπαθανασίου, ἀρχιμ. (νῦν Μητροπολίτου Μάνης), <i>Φωνή Κυρίου</i> , ἔτος 2007, ἐκδ. Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος [ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2007/51_2007.pdf].	2007
120	Βαρθολομαίου Ἀρχοντῶνη, Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, <i>Πατριαρχικὴ ἀπόδειξις Χριστουγέννων 2008</i> [ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=1025&tl=gr].	2008
121	Ἀθανάσιος Χατζόπουλος, <i>Φωνή Κυρίου</i> , ἔτος 2008, ἐκδ. Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος [ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2008/51_2008.pdf].	2008
122	Ἱερωνύμου Λιάπη, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, <i>Ἐγκύκλιος Χριστουγέννων 2008</i> [ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ http://www.ecclesia.gr/greek/archbishop/default.asp?cat_id=&id=697&what_main=1&what_sub=21&lang=gr&archbishop_who=2&archbishop_heading=%CE%9C%CE%B7%CE%BD%CF%8D%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1].	2008
123	Εἰρηναίου Ἀθανασιάδη, Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, <i>Ἐγκύκλιος Χριστουγέννων 2009</i> [ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ http://iak.gr/gr/arxiepiskopos/mimimata-egkiklio-i-omilies/index.html].	2009

124	Δημητρίου Τρακατέλλη, Αρχιεπισκόπου Αμερικής, <i>Εγκύκλιος Χριστουγέννων 2009</i> [ἀνακτήθηκε στις 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ https://www.goarch.org/el/-/archiepiscopal-encyclical-on-the-nativity-of-christ-2009-].	2009
125	Κυρίλλου Κογεράκη, Μητροπολίτου Ρόδου, <i>Μήνυμα Χριστουγέννων 2009</i> [ἀνακτήθηκε στις 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ http://www.imr.gr/article/77/mhnyma-xristoygennwn-2009].	2009

SUMMARY

The Sermon Today

Research into the Transmission and Reception of Social and Cultural Positions in Contemporary Sunday Sermonaries

By Nikolaos Tsirevelos, *PhD, Laboratory Teaching Personnel
University of Aristotle University of Thessaloniki
& Logos University College (Tirana)*

The scientific examination of the sermon can contribute to the reflection on the course of the sermon, in terms of content, theological positions, inclusion in space and time and certainly the building and catechesis of the faithful as well as the witness of the Church in the world. In particular, the investigation of preaching based on the principles and factors of communication can promote speech research and contribute to the effective transmission and reception of the Gospel message to a variety of recipients. This paper expands the research on preaching in the modern era. The main purpose is the study of the transmission of socio-cultural representations in modern *Kyriakodromia* (*Homiliaria*) as well as their reception by modern recipients. The method is based on the pattern of human communication. The paper concludes with specific suggestions for the content of the sermon and the transmission of God's word based on the social and cultural context.